

Sylvia Galij-Skarbińska*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Siła (bez)silnych. Działania opozycji demokratycznej w optyce SB

Wywołana na początku lat siedemdziesiątych masakra na Wybrzeżu sprawiła, że Służba Bezpieczeństwa zwróciła uwagę na zakłady pracy jako miejsca szczególnie zagrożone działalnością „wrogich” dla ustroju osób oraz środowisk. Niepokoje społeczne, podyktowane względami ekonomicznymi, mogły – jak historia pokazała – stanowić duże zagrożenie dla stabilności władzy ludowej. Zakłady starano się otoczyć rozbudowaną siecią agenturalną, aby w porę wychwycić niepożądaną działalność i zapobiec tworzeniu się ośrodków opozycyjnych. SB nie zapobiegła jednak wydarzeniom, które rozegrały się w czerwcu 1976 roku. Przez cały kraj przetoczyła się wówczas fala strajków robotniczych związana z ogłoszeniem 24 czerwca 1976 r. podwyżek cen na artykuły żywnościowe. Największe rozmiary miały demonstracje i towarzyszące im akcje milicji w Radomiu i Ursusie. Strajkujący zostali brutalnie spacyfikowani¹. Reakcją na te wydarzenia były tworzące się inicjatywy opozycyjne. Od połowy lat siedemdziesiątych to na nich właśnie jako na „elemencie antysocjalistycznym” skupiły się działania Służby Bezpieczeństwa.

W 1977 r. w trakcie plenum KC PZPR Edward Gierek w ten sposób mówił o grupach opozycyjnych:

Nie możemy [...] godzić się z naruszaniem prawa, z nadużywaniem demokracji socjalistycznej i swobód obywatelskich, z działalnością wypływającą z obcych pozycji klasowych i wymierzoną przeciw naszemu socjalistycznemu państwu [...]. Tej działalności musimy i będziemy się przeciwstawiać wszelkimi niezbędnymi środkami².

* Sylvia Galij-Skarbińska – doktor nauk humanistycznych w zakresie politologii, adiunkt w Katedrze Konfliktów Politycznych na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych UMK. Zainteresowania badawcze dotyczą najnowszej historii Polski, kwestii związanych z ustrojem, funkcjonowaniem państwa i społeczeństwa. W tym obszarze pozostaje w szczególności historia bezpieczeństwa wewnętrznego w okresie PRL i po roku 1990.

¹ Jan Józef Lipski, *KOR: Komitet Obrony Robotników–Komitet Samoobrony Społecznej*, Warszawa 1983, s. 25.

² Tamże, s. 104.

Działania opozycji jawiły się zatem jako rodzaj dywersji wspieranej przez wrogie, antypolskie ośrodki z zagranicy. Wykluczało to zatem jakąkolwiek możliwość dialogu. Nie można bowiem dopuścić do publicznego życia „przeciwników socjalizmu i Polski”³. Jednocześnie jednak problem istnienia opozycji w Polsce był ostentacyjnie lekceważony przez władze. Według „Trybuny Ludu” 23 lutego 1977 r. Gierek na spotkaniu z dziennikarzami oświadczył, że ich istnienie „[...] nie jest niebezpieczne dla ustroju, [...] nie jest niebezpieczne dla państwa, [...] nie jest niebezpieczne dla Partii [...]”⁴.

Środowisko grup opozycyjnych przez cały czas było inwigilowane, infiltrowane przez SB. Starano się wprowadzić do niego jak największą liczbę agentów, których zadaniem było rozpracowanie struktur „grup przestępczych”: KOR, KSS „KOR”, ROPCiO, KPN, RMP, SKS, PPN, TKN.

Komitet Obrony Robotników był odpowiedzią na to, co stało się 25 czerwca 1975 r. w Radomiu i Ursusie. Skala represji, które dotknęły strajkujących, była olbrzymia: masowe pobicia, aresztowania, zwolnienia z pracy. Założeniem KOR było otoczenie prześladowanych robotników opieką, ujawnienie społeczeństwu prawdy. Większość działaczy Komitetu, w tym i Jan Józef Lipski, uważała, że zaczął on działalność 17 lipca 1976 r., kiedy to odbył się pierwszy proces ursuski, na którym zostały pierwszy raz nawiązane kontakty z rodzinami prześladowanych robotników. W sądzie w Lesznie zjawili się wówczas kilkanaście osób ze środowisk opozycyjnych, między innymi: Jacek Kuroń, Antoni Macierewicz, Jan Józef Lipski⁵. 23 września 1976 r. pisarz Jerzy Andrzejewski wystosował do Marszałka Sejmu list zawiadamiający o powstaniu Komitetu Obrony Robotników podpisany także przez Stanisława Barańczaka, Ludwika Cohna, Jacka Kuronia, Edwarda Lipińskiego, Jana Józefa Lipskiego, Antoniego Macierewicza, Piotra Naimskiego, Antoniego Pajdaka, Józefa Rybickiego, Anielę Steinsbergową, Andrzeja Szczypiorskiego, ks. Jana Ziębę, Wojciecha Ziemińskiego. Założycielski „Apel...” KOR został podpisany 4 września 1976 r. w mieszkaniu prof. Lipińskiego. W późniejszym czasie do organizacji przystąpili również Halina Mikołajska, Mirosław Chojecki, Emil Morgiewicz, Waław Zawadzki, Bogdan Borusewicz, Józef Śreniowski, Anna Kowalska, Stefan Kaczorowski, Wojciech Onyszkiewicz, Adam Michnik⁶. „Apel...”, zawierający przede wszystkim postulaty amnestyjne wobec represjonowanych po 25 czerwca, tak między innymi uzasadniał potrzebę utworzenia KOR:

³ A. Friszke, *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Londyn 1994, s. 364.

⁴ Tamże, s. 365.

⁵ Tamże, s. 37.

⁶ Adam Michnik został przyjęty do KOR 1 V 1977 r., na dzień przed swoim powrotem do kraju. J.J. Lipski wymienia go w swojej książce jako jednego z twórców idei KOR.

Jesteśmy przekonani, że jedynie publiczne ujawnienie poczynąń władzy może być skuteczną obroną. [...] Gdziekolwiek w kraju są represjonowani – obowiązkiem społecznym jest organizowanie się celem ich obrony. W każdym środowisku, w każdym zakładzie powinni znaleźć się ludzie odważni, inicjujący zbiorowe formy pomocy. [...] Zastosowane wobec uczestników represje stanowią naruszenie podstawowych praw człowieka zarówno w prawie międzynarodowym, jak i obowiązujących w polskim prawodawstwie [...]”⁷.

Od samego początku działanie Komitetu było jawne. Jawne i legalne – w świetle ratyfikowanego przez Polskę Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, a także Konstytucji PRL, paradoksalnie dającej swobodę tworzenia się dla doraźnych celów komitetów bez rejestracji⁸. Do publicznej wiadomości podawano nazwiska członków grupy, a także ich adresy i numery telefonów. Można było je znaleźć w każdym numerze „Komunikatu” KOR, którego pierwsze wydanie opatrzone datą 29 września 1976 roku.⁹ Informowano w nim społeczeństwo między innymi o wydarzeniach czerwcowych, skali represji i działaniu Komitetu. Podawano liczbę osób objętych pomocą i precyzowano, ile pieniędzy uzyskanych dzięki zbiórkom opartym na wzajemnym zaufaniu przeznaczono na pomoc¹⁰. We wrześniu 1977 r., po zwolnieniu z więzień robotników aresztowanych po wydarzeniach czerwcowych, członkowie Komitetu postanowili rozszerzyć formułę działania i opieką objąć ludzi wszystkich warstw i środowisk pozbawionych praw i obrony, poddanych represjom ze strony państwa. KOR przyjął wtedy nazwę Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” (KSS „KOR”)¹¹.

Do czynnej pomocy po Czerwcu zaangażowały się różne środowiska. Istnienie KOR było zielonym światłem dla tworzenia się innych frakcji i grup. Po tragicznej śmierci studenta Uniwersytetu Jagiellońskiego, Stanisława Pyjasa, powstał w Krakowie Studencki Komitet Solidarności. Nieprzypadkowo założyli go czynnie współpracujący do tej pory z KOR-em studenci krakowscy. Deklarację podpisało dziesięcioro studentów: Liliana Batko (obecnie Batko-Sonik), Lesław Maleszka, Andrzej Balcerek, Elżbieta Majewska, Małgorzata Gątkiewicz, Bogusław Sonik, Bronisław Wildstein, Józef Ruszar, Wiesław Bek, Joanna Barczyk¹². Nazwiska członków SKS wielokrotnie jeszcze przewijały się potem w historii ruchów opozycyjnych lat osiemdziesiątych. Wielu z nich zostało później działaczami

⁷ A. Friszke, dz. cyt., s. 346.

⁸ J.J. Lipski, KOR, s. 34.

⁹ Tamże, s. 44.

¹⁰ A. Friszke, dz. cyt., s. 349.

¹¹ J.J. Lipski, KOR, s. 346.

¹² Tamże, s. 394, zob. też „Komunikat” KOR, 26 V 1977, nr 10.

„Solidarności”. Deklaracja założycielska organizacji wyrażała pełną solidarność z KOR-em. Założeniem programowym było powołanie grupy, która stanowiłaby niezależną i autentyczną reprezentację studentów, w sytuacji kiedy Socjalistyczny Związek Studentów Polskich stracił moralne prawo do pełnienia tej funkcji¹³. Kwestią czasu pozostawało tylko utworzenie podobnych komitetów w innych ośrodkach akademickich w kraju. Większość z nich nie miała jednak tak silnego KOR-owskiego zaplecza, najbardziej zaś samodzielną postawę wykazywał gdański SKS, którego trzon stanowili członkowie ROPCiO¹⁴. Działalność komitetów nie miała się ograniczać tylko do środowiska studenckiego. Przede wszystkim miała zwrócić uwagę na problem przestrzegania praw jednostki gwarantowanych przez Konstytucję PRL, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych.

Nieustanną inwigilacją ze strony SB były objęte działania Uniwersytetu Łatającego i późniejszego Towarzystwa Kursów Naukowych. Wiele brutalnych metod zastosowały milicja i SB, aby rozbić te organizacje. Powołany w listopadzie 1977 r. Uniwersytet Łatający był inicjatywą ludzi nauki. W ramach jego działalności poza oficjalnymi instytucjami naukowymi prowadzono cykl wykładów poruszających problematykę dotychczas omijaną lub fałszowaną na zajęciach uniwersyteckich. Wykłady w prywatnych mieszkaniach mieli prowadzić między innymi Adam Michnik, Tadeusz Kowalik, Jerzy Jedlicki, Jerzy Strzelecki, Bohdan Cywiński, Tomasz Burek, Andrzej Tyszka. Natomiast Towarzystwo Kursów Naukowych (TKN) powstało w styczniu 1978 r. jako odpowiedź na olbrzymie zainteresowanie działalnością Uniwersytetu. Miało ono objąć patronat nad publicznymi wykładami, zapewnić im należyty poziom i autorytet. Deklarację TKN podpisało 58 osób, aż siedemnaście z nich miało tytuły profesorskie, dziewięć było doktorami habilitowanymi, jedenaście doktorami. Z czasem przybyli także nowi wykładowcy, między innymi: Stefan Amsterdamski, Andrzej Werner, Wiktor Woroszyński, Władysław Bartoszewski¹⁵.

W marcu 1977 r. grupa działaczy o orientacji prawicowej, katolickiej, powołała do życia Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela, którym kierowali Andrzej Czuma i Leszek Moczulski. Ugrupowanie było drugim po KSS „KOR” ruchem, który skupił się na działaniach opozycyjnych. Utajonym jądrem organizacyjnym

¹³ Po śmierci Pyjasa grupa jego przyjaciół i zarazem współpracowników KOR postanowiła wystąpić do młodzieży o żałobny bojkot Juwenaliów odbywających się wówczas pod patronatem oficjalnych organizacji, o rozlepianie klepsydr, rozdawanie ulotek, udział w marszu i Mszy żałobnej. 11 maja doszło do sytuacji konfliktowej, która skompromitowała SZSP, głównego patrona imprezy. Gwardia Juwenaliów – straż porządkowa działająca z ramienia SZSP, wydała w ręce SB Antoniego Macierewicza, Wojciecha Malickiego, Wojciecha Ostrowskiego i Mariana Piłkę, zob. J.J. Lipski, *KOR*, s. 106.

¹⁴ Tamże, s. 124.

¹⁵ Tamże, s. 150.

był NN, czyli Nurt Niepodległościowy. Początkowo organizacja miała współpracować z KSS „KOR”, który w tym czasie poszukiwał nowych dróg działania. Do pełnej współpracy nigdy nie doszło z powodu różnic ideowych działaczy obu tych grup. Głównym celem ROPCiO miało być podjęcie działań na rzecz przestrzegania praw człowieka i obywatela w Polsce gwarantowanych przez Konstytucję PRL, Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich, Powszechną Deklarację Praw Człowieka ONZ, Akt końcowy KBWE¹⁶. Główna forma działań ROPCiO miała się opierać na informowaniu opinii publicznej o przypadkach łamania praw jednostki, udzielaniu pomocy represjonowanym, działaniu na rzecz zmian w polskim prawodawstwie. Zasadą ruchu była otwartość wobec wszystkich obywateli – bez względu na ich przynależność ideową, a także dbałość o swobodny przepływ informacji. Rzecznikami ruchu zostali wspomniani Czuma i Moczulski. Sygnatariuszami deklaracji byli między innymi: członkowie NN – Leszek Moczulski, Andrzej Czuma, Marek Myszkiewicz-Niesiołowski, Adam Wojciechowski, Adam Woźnicki, oraz członkowie KOR: Stefan Kaczorowski, Wojciech Ziemiński, Antoni Pajdak, ks. Jan Zieja.

W Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela istniały różne orientacje ideowe, między innymi nurty: piłsudczykowski-niepodległościowy, chrześcijańsko-demokratyczny i narodowy. ROPCiO w tej formie organizacyjnej przetrwał osiemnaście miesięcy. Rozłam uwidocznił się w pełni 9–10 grudnia 1978 r., kiedy równolegle w Warszawie odbyły się dwa Spotkania Ogólnopolskie ROPCiO: IV – zwolenników A. Czumy, i V – zwolenników L. Moczulskiego. Podjęte próby porozumienia i połączenia obu spotkań nie przyniosły rezultatu. Po spotkaniach grudniowych w 1978 r. działały równolegle dwie organizacje posługujące się nazwą ROPCiO. W 1979 z grupy skupionej wokół Rady Rzeczników wyodrębniły się trzy nowe organizacje: Ruch Młodej Polski, Konfederacja Polski Niepodległej i Ruch Wolnych Demokratów¹⁷. Utworzenie RMP i KPN formalnie nie oznaczało

¹⁶ A. Friszke, dz. cyt., s. 388.

¹⁷ Ruch Wolnych Demokratów – formacja ukształtowała się jeszcze w okresie kampanii przeciwko poprawkom do Konstytucji 1975–1976. Działacze RWD najdłużej ze wszystkich grup opozycji występowali w tej sprawie, konsekwentnie sprzeciwiając się zapisowi o kierowniczej roli PZPR w państwie. Grupa nawiązywała do tradycji Związku Młodych Demokratów (1956–1957), z którym łączyła ją osoba lidera – Karola Głogowskiego, oraz sposób myślenia o roli opozycji. Czołowymi przedstawicielami RWD byli: Głogowski, Andrzej Ostojka-Owsiany, Adam Pleśnar i Adam Wojciechowski. W 1977 r. środowisko znalazło się w ROPCiO. Uczestnicy RWD uważali się za przedstawicieli nurtu ideowego działającego w ramach ROPCiO, szczególnie nacisk kładli na egzekucję praw zawartych w Konstytucji i w przyjętych przez Sejm międzynarodowych paktach praw człowieka. Zarazem jednak dążyli do tego, aby cele te osiągać w sposób zgodny z obowiązującym prawem (legalizm). Pierwszy dokument RWD ukazał się z datą 4 listopada 1978 r., jednak kształtowanie się środowiska nastąpiło wcześniej. Główne ośrodki RWD znajdowały się w Łodzi (wokół K. Głogowskiego) i Wrocławiu (wokół A. Pleśnara). Po rozłamie w ROPCiO

wystąpienia z ROPCiO, który traktowany był (zwłaszcza przez KPN) jako szersza płaszczyzna skupiająca różne nurty opozycji.

Ruch Młodej Polski (RMP) wykształcił się z gdańskiej grupy pisma studenckiego „Bratniak”. Było to środowisko skupione wokół Aleksandra Halla. Grupę utworzono w lipcu 1979 r., a deklarację założycielską RMP ogłoszono 18 sierpnia tegoż roku. Podpisało ją 25 osób: Aleksander Hall, Arkadiusz Rybicki, Mirosław Rybicki, Bożena Rybicka, Magdalena Modzelewska, Jan Samsonowicz, Dariusz Kobzdej, Piotr Dyk, Andrzej Słomiński, Grzegorz Grzelak, Danuta Grzelak, Ireneusz Gust, Zofia Kruszyńska-Gust, Gabriela Turzyńska, Andrzej Jarmakowski, Zbigniew Dulkiewicz, Izabella Dulkiewicz, Piotr Bystrzanowski, Leszek Jankowski, Maciej Grzywaczewski, Jacek Bartyzel, Marek Jurek, Piotr Mierecki, Krzysztof Nowak i Edward Maliszewski. Głównymi zadaniami RMP były długofalowe działania zmierzające do odzyskania niepodległości przez Polskę, a doraźnie walka przeciwko łamaniu praw ludzkich. Starano się prowadzić także akcje wychowawcze przeciwko patologiom społecznym, wspomagać rozwój kultury narodowej, popularyzować dzieła zakazane przez cenzurę, organizować samokształcenie w dziedzinach najbardziej zagrożonych politycznymi deformacjami, prowadzić prace koncepcyjne dotyczące taktyki i strategii w walce o niepodległość Polski. Do reprezentowania RMP byli uprawnieni między innymi: Jacek Bartyzel, Maciej Grzywaczewski, Aleksander Hall, Marek Jurek, Arkadiusz Rybicki¹⁸.

W rezultacie podziałów w środowisku ROPCiO w 1979 r. Leszek Moczulski utworzył Konfederację Polski Niepodległej. Jej program opublikował w swojej książce *Rewolucja bez rewolucji*. KPN określała się jako opozycyjna partia polityczna, która swoje prawo do legalnego działania wywodziła z Konstytucji, a także z ratyfikowanych przez Polskę paktów dotyczących ochrony praw człowieka i obywatela. Godłem partii był Orzeł Biały w koronie ze znakiem Polski Walczącej na piersi. Główne cele i hasła zostały zawarte w Akcie KPN. Założyciele określali się jako przedstawiciele ugrupowań niepodległościowych, demokratycznych, ludowych, socjalistycznych i narodowych. Zadaniem Konfederacji było odzyskanie pełnej niepodległości, walka przeciwko dominacji radzieckiej i ustrojowi demokracji ludowej. Wśród sygnatariuszy obok Moczulskiego znaleźli się między innymi członkowie niegdysiejszego NN: Romuald Szeremietiew, Tadeusz Stański, Tadeusz Jandziszak, Wanda Chylicka¹⁹.

RWD poparł Leszka Moczulskiego, współtworząc nową inicjatywę – Zespoły Inicjatywy Obywatelskiej oraz Radę Rzeczników ROPCiO. Po utworzeniu KPN doszło do konfliktu między organizacjami, co ostatecznie przyniosło usamodzielnienie się RWD, zob. G. Waligóra, *Ruch Wolnych Demokratów*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=T01070_Ruch_Wolnych_Demokrat%C3%B3w [dostęp: 22 VIII 2014 r.].

¹⁸ Tamże, s. 482.

¹⁹ Tamże, s. 477.

Niezależni intelektualiści lat siedemdziesiątych również nie pozostawiali bierni wobec zależności od partii i cenzury. Działania, które podejmowali, nie skupiały się na prowadzeniu szerokiej pracy organizacyjnej czy angażowaniu mas ludzkich. Chodziło raczej o wytworzenie programu zmian społecznych, opisywanie istniejących realiów, refleksję intelektualną, oparcie dla działających środowisk opozycyjnych. Pierwszym ugrupowaniem o takim charakterze było Polskie Porozumienie Niepodległościowe. Jego twórcą był Zdzisław Najder. Program tej organizacji oparto na demokratycznych zasadach, jak: suwerenność narodu, równość obywateli, tolerancja religijna, przynależność narodu i państwa do cywilizacji zachodniej – chrześcijańskiej i grecko-lacińskiej. Pracami PPN kierowali: Zdzisław Najder, Jan Olszewski, Jan Józef Szczepański oraz Andrzej Kijowski. Współpracownikami zaś byli: Wojciech Włodarczyk, Jan Zarański, Jerzy Holzer, a także Jan Józef Lipski, Włodzimierz Bartoszewski, Jerzy Turowicz, Tadeusz Mazowiecki²⁰.

„Zabezpieczanie i neutralizacja”

Od początku swojego istnienia środowiska opozycyjne, bez względu na charakter działania, zyskały w oczach władzy miano „grup antysocjalistycznych”, czyli przestępczych, działających na szkodę Polski Ludowej. O ile jednak oficjalnie władze próbowały ignorować niejednokrotnie problem istnienia opozycji, o tyle Służba Bezpieczeństwa poddawała ją szczegółowej inwigilacji, która kończyła się zatrzymaniami, przesłuchaniami, represjami.

Do bardziej rozbudowanych struktur MSW, które zajmowały się „zabezpieczaniem”, czyli inwigilacją, i neutralizowaniem nastrojów społecznych, należał Departament III. Powstał on w 1956 r. na mocy tego samego rozporządzenia co dwa pierwsze departamenty. W latach siedemdziesiątych pracę pionu III regulowało zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 060/74 z lipca 1974 roku. Departament zajmował się zwalczaniem działalności opozycyjnej – przeciwdziałal dywersji ideologicznej. Prowadził stałą kontrolę środowisk politycznych, ekonomicznych i naukowych. Zapobiegał powstawaniu „wrogiej” dla państwa działalności. Inwigilował osoby aktywne gospodarczo, monitorował handel, wymianę naukowo-techniczną. Kontrolował uczelnie wyższe – zarówno kadre naukową, jak i studentów. W skład Departamentu wchodziły wyspecjalizowane wydziały²¹. Wydział I opracowywał instrukcje i analizy polityczno-operacyjne, Wydział II kontrolował tak zwane środowiska tradycyjne żołnierzy Armii Krajowej i Narodowych Sił Zbrojnych, działaczy Zrzeszenia „Wolność i Nieza-

²⁰ Tamże, s. 494.

²¹ P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 65–66.

wisłość” i Polskiego Stronnictwa Ludowego, osoby podejrzewane o działalność rewizjonistyczną. Wydział III ochraniał operacyjnie wydawnictwa i redakcje prasowe, Wydział IV kontrolował zakłady opieki zdrowotnej, instytucje kulturalne, szkolnictwo i wyższe uczelnie. Wydział V zajmował się kompleksem rolno-spożywczym i gospodarką rolną, Wydział VI – przemysłem, Wydział VII – transportem i łącznością. Zadaniem Wydziału VIII było zabezpieczenie organizacyjne i logistyczne działań podejmowanych przez pion III. W związku z rozwojem środowisk opozycyjnych w listopadzie 1977 r. powołano nowy Wydział IX, który miał nadzorować działania przeciwko tak zwanej nowej opozycji.

W komendach wojewódzkich zadania pionu III realizowały Wydziały III. W 1979 r. na mocy rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0023/79 powstał Departament III A MSW. Jego fundamentem były Wydziały V, VI, VII Departamentu III. Miał on ochraniać między innymi gospodarkę przed sabotażem, szkodnictwem gospodarczym i dywersją. Jego zadaniem było również zapobieganie powstawaniu konfliktów społecznych w zakładach pracy. Niewątpliwie na powołanie nowego departamentu wpływ miała sytuacja społeczno-polityczna pod koniec lat siedemdziesiątych, zwłaszcza pojawienie się nowych, coraz silniejszych, a przede wszystkim zwartych środowisk opozycyjnych.

W połowie 1979 r. na mocy rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0025/79 rozszerzono zakres działania Departamentu III. Odtąd należało do niego:

- 1) *rozpracowanie, wykrywanie i likwidowanie antysocjalistycznej i antypaństwowej działalności wymierzonej przeciw konstytucyjnemu ustrojowi PRL;*
- 2) *profilaktyczna ochrona przed działalnością, o której mowa w pkt. 1:*
 - a) *zagadnień: nauki, szkolnictwa, oświaty, kultury i sztuki, publikacji, wydawnictw, telewizji i radia, zdrowia, turystyki i sportu;*
 - b) *środowisk naukowych, twórczych, dziennikarskich, studenckich, mniejszości narodowych;*
 - c) *obiektów centralnych związanych z wymienionymi zagadnieniami i środowiskami;*
- 3) *wypracowanie koncepcji i programowanie zadań wymienionych w pkt. 1 i 2, a w szczególności dotyczących przejawów działalności zagranicznych ośrodków dywersji w kraju, zorganizowanej działalności antysocjalistycznej terroru, prób organizowania działalności nacjonalistycznej wśród mniejszości narodowościowych;*
- 4) *programowanie, organizowanie i nadzorowanie działalności operacyjnej, profilaktycznej i informacyjnej wydziałów III KWMO²².*

²² Cyt. za: P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa*, s. 67; zob. AIPN 01210/279, Zarządzenie nr 0025/79 ministra spraw wewnętrznych z 15 VI 1979 roku.

Wydziały III komend wojewódzkich, w tym i Komendy Stołecznej, nie były w stanie „zabezpieczyć” operacyjnie, ani tym bardziej dotrzeć do wszystkich osób związanych z opozycją. Dlatego w większych jednostkach, np. w Krakowie, Warszawie, powstały Wydziały III-1 i III-2²³.

Bezpieka działała na podstawie i w ramach Instrukcji o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych dołączonej do Zarządzenia nr 006/70 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 lutego 1970 roku. Wspomniana Instrukcja jasno precyzowała zadania SB: zapobieganie wrogiej działalności, aktywne i systematyczne rozpoznawanie wrogo działających grup, osób i ośrodków, wykrywanie przestępstw antypaństwowych²⁴. W pracy operacyjnej²⁵ SB stosowała następujące metody: analizę operacyjną, sprawdzenie operacyjne, inwigilację operacyjną, kombinację operacyjną i rozpracowanie operacyjne. W stosunku do grup, osób związanych ze środowiskiem opozycyjnym stosowano najczęściej rozpracowanie operacyjne, czyli zespół czynności operacyjnych i techniczno-operacyjnych podejmowanych wobec osób lub grupy osób podejrzanych o przygotowywanie lub prowadzenie wrogiej działalności. Istotą rozpracowania było: wszechstronne rozpoznanie form, metod i zakresu wrogiej działalności, przeciwdziałanie organizacyjnej działalności rozpracowywanej osoby oraz zebranie dowodów, ustalenie okoliczności i pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej. W pracy operacyjnej SB wykorzystywało tajnych współpracowników, podsłuch telefoniczny, pokojowy, podgląd, dokumentację fotograficzną, kontrolę korespondencji, obserwację zewnętrzną, wywiad. SB była obowiązana do prowadzenia dokumentacji pracy operacyjnej w postaci raportów, informacji, wniosków, notatek służbowych, protokołów, analiz, planów pracy, sprawozdań, zdjęć, fotokopii, filmów, taśm magnetofonowych, płyt²⁶.

Cele, które SB chciała osiągnąć w wyniku swoich działań wobec określonych osób lub środowisk, to: neutralizacja przejawów działalności, „lojalizacja” postawy i poglądów danego opozycjonisty lub środowiska, dążenie do wytworzenia wokół osób lub środowisk inwigilowanych negatywnej atmosfery poprzez kompromitowanie ich za pomocą różnych metod, zapewnienie systematycznych informacji

²³ Cyt. za: P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa*, s. 67.

²⁴ Zarządzenie nr 006/70 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 II 1970 r., w: *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, cz. 2, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004.

²⁵ Praca operacyjna – proces aktywnego i selektywnego ujawniania i rozpracowywania osób, faktów oraz zagadnień w celu zapobiegania, rozpoznania i wykrywania wrogiej działalności. Obejmuje ona: osoby, organizacje, placówki znane z wrogiego nastawienia wobec Polski i jej ustroju, ważne obiekty wymagające ochrony przed obcym wywiadem, negatywne tendencje i zjawiska stwarzające niebezpieczeństwo podjęcia wrogiej działalności. Zob. Zarządzenie nr 006/70.

²⁶ Tamże.

o działalności politycznej i postawie moralnej opozycjonistów²⁷. Najcenniejszym źródłem informacji byli tajni współpracownicy (t.w.)²⁸. Wokół działaczy opozycyjnych umieszczanych było kilku tajnych agentów. Tajny współpracownik o ps. Wilk, nawiasem mówiąc działacz opozycji w Grudziądzu, nawiązał bardzo szybko kontakty z Bogdanem Borusewiczem z Gdańska i działaczami KOR w Warszawie. Kontaktował się między innymi z Jackiem Kuroniem, Janem Lityńskim, pisząc notatki z każdego spotkania. Wielu agentów przyczyniło się do aresztowań działaczy opozycyjnych²⁹. Opozycjoniści zdawali sobie sprawę z ich obecności, bardzo trudno było jednak ustalić tożsamość agenta. Niewątpliwą intuicją wykazał się np. Jacek Kuroń, który wspólnie ze Stanisławem Śmigłem z Torunia zdemaskował t.w. o ps. Wilk³⁰. Inwigilacja miała na celu zdobywanie informacji i sparaliżowanie działań grup opozycyjnych. Członkowie „grup antysocjalistycznych” byli wielokrotnie śledzeni w sposób jawny i ostentacyjny. Miało to zapewne wpłynąć na psychikę śledzonego, wzmocnić niepewność i strach. Inną metodą SB było zakładanie podsłuchów i kontrola korespondencji. Jacek Bierezin, poeta, redaktor naczelny niezależnego pisma „Puls”, wykrył w swoim mieszkaniu podsłuch bezprzewodowy umieszczony w wentylatorze. Podczas oględzin wkroczyła do niego milicja i Służba Bezpieczeństwa pod pretekstem dokonania włamania przez niewiadomych sprawców do pobliskiego kiosku³¹.

Próbowano zdobywać informacje w wyniku przesłuchań. Większość doświadczonych opozycjonistów zazwyczaj odmawiała składania zeznań; nie dawano się zastraszać. Bardzo często jednak wciągano ich w pułapkę rozmowy o rzeczach z pozoru nieistotnych – ważnych jednak dla SB. Tak odporni psychicznie nie byli ci, którzy dopiero co zaczęli swoją pracę opozycyjną. Dostarczali bardzo cennych wiadomości dla SB. Tak było na przykład w przypadku sygnatariuszy petycji w obronie dysydentów czechosłowackich w 1979 r. (SB rozpracowywało sprawę pod pseudonimem „Petycja”). Zastraszone osoby SB bardzo często wzy-

²⁷ W. Polak, *Trudne lata przełomu. Szkice z historii najnowszej*, Gdańsk 2006, s. 78, zob. też: AIPN BY 081/307, t. 1, Sprawa operacyjnego rozpracowania, kryptonim „Hanka”, Plan operacyjnych przedsięwzięć w sprawie operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Panna”.

²⁸ Tajni współpracownicy – osoby celowo pozyskane do współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa i wykonujące działania w zakresie zapobiegania, rozpoznawania i wykrywania wrogiej działalności; zob. Zarządzenie nr 006/70.

²⁹ T.w. „Karol” działający w środowisku toruńskich opozycjonistów przyczynił się do aresztowania w stanie wojennym wydawcy i drukarzy podziemnego pisma „Obecność” – Andrzeja Zybertowicza, Marka i Wiesława Szubrychów, Romana Klonowskiego, Marianny Kosickiej (Stanisławskiej); zob. W. Polak, *Anatomia agenta. Historia tajnego współpracownika Służby Bezpieczeństwa o pseudonimie „Karol” (1978–1983)*, Gdańsk 2005.

³⁰ W. Polak, *Trudne lata przełomu*, s. 81.

³¹ J.J. Lipski, *KOR*, s. 91.

wała na przesłuchania w ramach tzw. dialogu operacyjnego. Była to również dobra sposobność do werbunku ich jako tajnych współpracowników³².

Osoby zaangażowane w działalność opozycyjną były również wzywane na przesłuchanie jako świadkowie w przypadkowych sprawach kryminalnych. Wezwany oczywiście nic nie wiedział na przykład o rzekomej kradzieży samochodu, włamaniu, zabójstwie. Biorący natomiast udział w przesłuchaniu funkcjonariusz SB dokonywał jego identyfikacji, zapamiętywał jego twarz, co było potrzebne przy ewentualnym dalszym śledzeniu³³.

SB interesowała się właściwie wszystkim, co dotyczyło opozycjonistów i środowisk, z których się wywodzili. W równym stopniu inwigilowała studentów, jak i osoby pracujące. Chciała wiedzieć wszystko, na przykład kto u kogo i na jaki temat pisze pracę magisterską, z jakimi ludźmi się przyjaźni, z kim się spotyka, co robi po zajęciach. Interesowano się również rodzinami opozycjonistów, w przypadku ludzi młodych – rodzicami. Ustalano wysokość dochodów, źródła finansowania, wysokość stypendiów. Zbierano informacje od sąsiadów, dzielnicowego, kolegów z akademika. Szczególne zainteresowanie budziły relacje damsko-męskie osób rozpracowywanych. W ten sposób SB szukała słabych punktów danej osoby, aby wymusić na niej współpracę lub wycofanie się z „wrogiej” działalności³⁴. Próbowano też oddziaływać w inny sposób, na przykład obciążając studenta na uczelni dodatkowymi zajęciami, aby ograniczyć jego działalność polityczną (niezdany egzamin, nauka do sesji poprawkowej). SB wpływała również na przesunięcie pracownika na inne stanowisko, mniej intratne. Zdarzały się zwolnienia z pracy³⁵, relegacje z uczelni³⁶.

Blokada paszportu była kolejną formą represji względem działaczy opozycyjnych, którzy nie chcieli ulec „lojalizacji”. Otrzymanie paszportu, swobodny wyjazd za granicę stał się jedną z form szantażu przy werbunku na tajnego współpracownika SB.

Wśród szykan wobec opozycjonistów były przeszukania i zatrzymania. W PRL milicja miała prawo zatrzymać obywatela na 48 godzin; nie wymagało to ani

³² W. Polak, *Trudne lata przełomu*, wyd. cyt., s. 84.

³³ Tamże, s. 85.

³⁴ Tamże, s. 87.

³⁵ W latach 1976–1977 pracę straciły osoby współpracujące z KOR, m.in.: Andrzej Celiński, Seweryn Blumsztajn, Jan Lityński, Joanna Szczęsna, Wojciech Ziemiński, Mirosław Chojcecki, Antoni Macierewicz; ze Zrzeszenia Prawników Polskich usunięto związanego z ROPCiO Karola Głogowskiego. Zob. J.J. Lipski, *KOR*, wyd. cyt., s. 89.

³⁶ 14 IX 1976 r. usunięto z Uniwersytetu Łódzkiego Jacka Bierzina. Łukaszowi Czumie związanemu przez swoich braci ze środowiskiem opozycyjnym Komisja kwalifikacyjna wstrzymała zrobioną na KUL-u habilitację. Janowi Józefowi Lipskiemu wstrzymano habilitację w Instytucie Badań Literackich PAN, zob. J.J. Lipski, *KOR*, wyd. cyt., s. 89.

zgody, ani wiedzy prokuratora. Miało to służyć, zgodnie z prawem, na sformułowanie przez prokuratora zarzutów i postawienie w stan oskarżenia. Milicja i SB traktowały ten przepis jako jeszcze jeden sposób represji i nękania obywatela. Nic bowiem nie stało na przeszkodzie, aby zatrzymać go nawet trzy razy w tygodniu. Milicja nie była zobowiązana do powiadomienia o takim wydarzeniu rodziny zatrzymanego³⁷. Milicja i SB, wielokrotnie zatrzymując podejrzanych, uciekała się do absurdalnych zarzutów mających jakoby związek ze ściganiem przestępców kryminalnych. Szczególnie uciążliwie te praktyki dotyczyły osób związanych z KOR-em. Aktorka Halina Mikołajska została zatrzymana pod zarzutem kradzieży kożucha, Józefowi Śreniowskiemu powiedziano, że chodzi o poszukiwanie zabójcy dziecka, Barańczakowie przypominali rzekomo parę notorycznych przestępców³⁸. W pierwszym roku działania KOR zatrzymano w ten sposób około 100 osób.

Nie zawsze zatrzymaniu towarzyszyła jakakolwiek motywacja. SB i milicja nie musiały się nikomu tłumaczyć. Zatrzymanie wiązało się z pobytem w którejś z komend MO. Warunki higieniczne były skandaliczne: brak łóżek, koca, toalety, niekiedy towarzystwo agresywnych kryminalistów³⁹.

Równie często zdarzały się rewizje domowe. Odbływały się one pod różnymi pretekstami i pod nieobecność mieszkańców. W zasadzie miały one różny przebieg w zależności od tego, czy rewidowane było mieszkanie inteligenckie, robotnicze czy chłopskie. W trakcie wypadały duże ilości wydawnictw bezdebitowych, ulotek, plakatów. Oprócz tego konfiskowano maszyny do pisania, sprzęt fotograficzny, magnetofony, aparaty radiowe, notesy z adresami, dewizy i inne rzeczy osobiste, a także ulotki o treści niepolitycznej, np. antyaborcyjne. Dokonywano również rewizji osobistych. 11 marca 1980 r. zatrzymano w Toruniu przewożącą z Warszawy „bibułę” Alinę Walukiewicz wraz ze Stanisławem Śmigłem i Andrzejem Huniewiczem. Skonfiskowano wówczas 1000 ulotek, plakaty wzywające do bojkotu wyborów do Sejmu, numer „Robotnika”, „Oświadczenie” w sprawie aresztowania Edmunda Zadrożyńskiego⁴⁰.

Zdarzały się też bardziej drastyczne przypadki naruszenia wolności osobistej mające charakter porwania i uprowadzenia, tak jak w przypadku porwania studenta Andrzeja Zdziarskiego, Grażyny Kowalczyk, Piotra Naimskiego⁴¹. Znane były przypadki używania przez SB przemocy fizycznej. W trakcie transportowania

³⁷ Tamże, s. 91.

³⁸ Tamże, s. 92.

³⁹ Tamże, s. 93.

⁴⁰ Tamże, s. 90.

⁴¹ Wszystkie te przypadki zdarzyły się w październiku i listopadzie 1976 roku. Porwani byli wówczas wywiezieni poza miasto i tam pozostawieni sami sobie.

zatrzymanego, jednego z toruńskich opozycjonistów – Bolesława Niklaszewskiego, funkcjonariusze znęcali się nad nim do tego stopnia, że doszło do wypadku samochodowego. Niklaszewski doznał wówczas urazu kręgosłupa⁴².

Wobec członków „grup wrogich ustrojowi” stosowano również kampanię nieustannych oszczerstw ukazujących się w prasie, mających zdyskredytować dane środowiska w oczach społeczeństwa.

Od września 1976 r. do sierpnia 1980 z powodu udziału w działaniach opozycyjnych dokonano ponad 2000 zatrzymań. Liczbę osób czynnie zaangażowanych w działalność opozycyjną można określić w granicach 1000–1500 osób⁴³.

Fala aresztowań w środowisku KOR, które zaczęły się w maju 1977 r. i objęły 11 przywódców⁴⁴, zakończyła się wielkim społecznym sprzeciwem, także z zagranicy. Protestowały inteligencja, środowisko robotnicze, Kościół, opinia publiczna na Zachodzie. W sytuacji kiedy Gierek chciał uchodzić za światłego przywódcę, kiedy zależało mu na umacnianiu stosunków politycznych i gospodarczych z Zachodem, który miał widzieć PRL jako kraj najbardziej otwarty spośród wszystkich krajów demokracji ludowej, musiał złagodzić kurs wobec opozycji i zaniechać represji, ogłaszając 22 lipca 1977 r. amnestię dla aresztowanych przywódców (co nie oznaczało jednak zaprzestania dalszego intensywnego rozpracowywania opozycji przez aparat bezpieczeństwa).

* * *

Prezentowany tekst: „Ataki zorganizowanych grup antysocjalistycznych na Służbę Bezpieczeństwa i Milicję Obywatelską”, pochodzi z teczeki sprawy operacyjnej krypt. „Gracze”, w ramach której SB infiltrowała środowisko KOR, następnie KSS „KOR” w latach 1976–1981, sygn. AIPN BU 0204/1405, t. 3 (k. 14–26). Należy wspomnieć, że wybór dokumentów z tej sprawy został opublikowany w opracowaniu Łukasza Kamińskiego i Grzegorza Waligóry pt. „Kryptonim »Gracze«. Służba Bezpieczeństwa wobec Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej »KOR« 1976–1981”⁴⁵. Raport sporządzony przez mjr. Ryszarda Wiązowskiego z Wydziału IX Departamentu III MSW w grudniu 1977 r. nie został jednak w tym zbiorze zawarty. Podsumowuje on w sposób tendencyjny rok działalności opozycji demokratycznej, wskazując na jej przestępczą działalność, między innymi sporządzanie i kolportowanie mate-

⁴² W. Polak, *Trudne lata przełomu*, s. 93.

⁴³ A. Friszke, dz. cyt., s. 590.

⁴⁴ Aresztowani: Wojciech Arkuszewski, Seweryn Blumsztajn, Mirosław Chojecki, Jacek Kuroń, Jan Józef Lipski, Jan Lityński, Antoni Macierewicz, Adam Michnik, Piotr Naimski, Hanna Ostrowska, Wojciech Ostrowski.

⁴⁵ Warszawa 2010, s. 839.

riałów bezdebitowych, przekazywanie informacji o sytuacji w kraju zachodnim mediom, inspirowanie i nakłanianie do sporządzania skarg na działania SB i MO. W zestawieniu z całą gamą środków, metod i form pracy operacyjnej stosowanych przez bezpiekę przeciwko działaczom opozycyjnym w tym okresie dokument jest w swej wymowie wręcz kuriozalny, zwłaszcza jeżeli wziąć pod uwagę stwierdzenie mjr. Wiązowskiego, że: „SB i MO [i tak] posiadają możliwości rozpoznawania, przeciwdziałania, zwalczania oraz demaskowania właściwego oblicza tych grup, które zawsze były sterowane przez zachodnie ośrodki dywersji” – będące smutnym podsumowaniem i jednocześnie zapowiedzią przyszłych represji. Przy krytycznej analizie dokument dostarcza jednak wiele informacji faktograficznych na temat opozycji w 1977 r., ukazując jej siłę i zarazem bezsilność działań bezpieki.

Dokument został zredagowany zgodnie z przyjętymi zasadami edycji źródeł. Tam gdzie to było możliwe, wymienione w tekście postacie opatrzone przypisami zawierającymi podstawowe informacje biograficzne, głównie dotyczące działalności w latach siedemdziesiątych. Wyjaśniono też niektóre trudniejsze pojęcia i sformułowania. W tekstach poprawiono błędy ortograficzne, interpunkcyjne i gramatyczne, przy czym w tym ostatnim wypadku ingerencje ograniczono do usterek, które nosiły cechy przypadkowości.

Summary

The power of power(less). The actions of democratic opposition from the Security Service's perspective.

A wave of strikes which was launched on the 24th of June 1976 by the rise of food prices introduced by the Seym had its culmination in Radom and Ursus. The strikers were brutally pacified. A visible reaction to the events mentioned above was the formation of opposition initiatives. Since the mid-seventies these initiatives have become a matter of interest for the Security Service which treated them as an "anti-socialist element".

The text presented below, entitled: The attacks of organized anti-socialist groups on Security Service and Citizen Militia, comes from the operational files of the case under the code name "Players" which Security Service aimed at infiltration of the people gathered within an oppositional group known as KOR (later named KSS KOR). The infiltration took place between 1976 and 1981. The described report was compiled by major Ryszard Wiązowski from the IX Section of the 3rd Department of the Home Office in December 1977. It summarizes the annual activity of a democratic opposition in a tendentious way, indicating its criminal activities such as creating and distribution of opposition materials, informing western media about the situation in the country or inspiring and persuading people to make complaints about the actions of Security Service and Citizen Militia. In comparison with the whole range of means, methods and forms of operational work which were used by the Security Service against the opposition activists during this period, the report presented above can be considered peculiar, especially if one takes into consideration major Wiązowski's statement that "Security Service and Citizen Militia are capable of recognizing, counteracting, fighting and exposing the true face of these groups which have always been controlled by the western sabotage centres" - it is a sad recapitulation and at the same time an announcement of future repressions. However, a critical analysis of the above document provides a considerable number of factual information on the opposition movement in 1977, showing its strength and helplessness of Security Service's actions.

Warszawa, dnia 20 XII 1977 r.

Ataki zorganizowanych grup antysocjalistycznych na Służbę Bezpieczeństwa i Milicję Obywatelską

Wydarzenia w czerwcu 1977 r. wpłynęły na podjęcie aktywnych działań dywersyjnych przez ośrodki antykomunistyczne.

W kraju przedstawiciele tzw. opozycji intelektualnej, której ośrodki dywersyjne i koła emigracji politycznej zarzuciły bierność i brak kontaktu z klasą robotniczą w grudniu 1970 r., podjęły próbę nawiązania kontaktu, dążąc do przejęcia i sprawowania nad nią duchowego przywództwa.

Równocześnie zaczęli realizować rozważany od dawna zamiar zinstytucjonalizowania swojej wrogiej działalności, tworząc tzw. Komitet Obrony Robotników, a następnie Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela.

Z ich inspiracji i pod ich wpływem w czerwcu 1977 r. w niektórych wyższych uczelniach powstały tzw. Studenckie Komitety Solidarności.

Wspomniane grupy antysocjalistyczne w pierwszych dniach lipca 1976 r. podjęły aktywną działalność docierania do uczestników zajęć czerwcowych i uzyskiwania relacji o przebiegu wydarzeń w czerwcu 1976 r., które następnie w formie oszczerczej kolportowały głównie w środowiskach robotniczych i studenckich. Równolegle uzyskiwane informacje przekazywały do dywersyjnych ośrodków na Zachodzie.

Wśród podjętych akcji i działań antysocjalistycznych poczesne miejsce zajęł atak na organa ścigania, a zwłaszcza na Służbę Bezpieczeństwa i Milicję Obywatelską.

Zarzuciły tym organom naruszenie elementarnych praw konstytucyjnych, a zwłaszcza dopuszczenie się przestępstw przeciwko:

- życiu i zdrowiu,
- czci i nietykalności cielesnej,
- wolności,
- naruszenia przepisów procedury karnej.

Realizując swoje cele, posłużyły się:

- sporządzaniem i kolportowaniem w społeczeństwie oszczerczych dokumentów, które niejednokrotnie adresowane były do naczelnych organów państwowych;

- drukowaniem i kolportowaniem nielegalnych czasopism („Komunikat” KOR⁴⁶, „Biuletyn [Informacyjny]” KOR⁴⁷, „Opinia”⁴⁸, „Bratniak”⁴⁹, „Robotnik”⁵⁰, „Głos”⁵¹), w których zamieściły tendencyjne i nieprawdziwe opisy działań porządkowych Służb Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej;
- przekazywaniem sporządzanych informacji i dokumentów do R[adia] W[olna] E[uropa] i redakcji „Kultury”⁵¹ w Paryżu, które następnie były emitowane w programach i drukowane w wydawnictwach;
- inspirowaniem i nakłanianiem do sporządzania skarg na działanie SB i MO osób, które w czerwcu 1976 r. dopuściły się niszczenia mienia i brały udział w awanturach ulicznych;

⁴⁶ „Komunikat” KOR, później „Komunikat” KSS „KOR” – pismo opozycji demokratycznej w czasach PRL o tematyce społeczno-politycznej, redagowane przez członków i współpracowników KOR (m.in. Anka Kowalska), a następnie KSS „KOR”. Pierwszy numer ukazał się 29 IX 1976 roku. Informowano w nim o represjach po wydarzeniach Czerwca w Radomiu i Ursusie oraz o pomocy niesionej represjonowanym i ich rodzinom. Ostatni numer ukazał się 23 IX 1981 roku. Informowano w nim o rozwiązaniu KSS „KOR”.

⁴⁷ „Biuletyn Informacyjny” KOR, później „Biuletyn Informacyjny” KSS „KOR” (podtytuł: „Aktualności życia publicznego”) – miesięcznik opozycji demokratycznej w czasach PRL o charakterze informacyjno-publicystycznym, redagowany przez członków i współpracowników KOR, później KSS „KOR”, ukazujący się w latach 1976–1980. W skład redakcji wchodził m.in. Seweryn Blumsztajn, Antoni Libera, Jan Lityński, Joanna Szczesna, Jan Józef Lipski, Adam Michnik, Henryk Wujec, Anka Kowalska. W sumie ukazało się 41 numerów.

⁴⁸ „Opinia” – pismo informacyjno-publicystyczne Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela wydawane w latach 1977–1981 w Warszawie (podtytuł: „Pismo Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela”). Ukazały się 54 numery. W składzie redakcji znaleźli się m.in. Leszek Moczulski, Wojciech Ziemiński, Kazimierz Janusz, Adam Wojciechowski, Andrzej Czuma, Emil Morgiewicz, Jerzy Bryczyński.

⁴⁹ „Bratniak” – pismo społeczno-polityczne wydawane w okresie od 1 X 1977 r. do 1 XI 1981 r. w Gdańsku. Ukazało się 30 numerów. O politycznym obliczu pisma decydowali Aleksander Hall, Arkadiusz Rybicki i Jacek Bartyzel; w składzie redakcji znaleźli się także Marian Piłka, Wiesław Parchimowicz, Maciej Grzywaczewski, Tomasz Mróz. Początkowo niezależny miesięcznik studencki (podtytuł „Pismo Młodych”). Od numeru 18 w 1979 r. ukazywało się z podtytułem: „Pismo Ruchu Młodej Polski”, stając się ideowym organem tegoż Ruchu. Jego celem było wypracowanie programu politycznego dla młodego pokolenia.

⁵⁰ „Robotnik” – pismo założone przez członków i współpracowników KOR, wydawane w latach 1977–1981 w Warszawie. Tytuł nawiązywał do „Robotnika” PPS powstałego w 1894 roku. Ukazało się 80 numerów. Pomysłodawcami i redaktorami byli m.in.: Jan Lityński, Wojciech Onyszkiewicz, Henryk Wujec, Helena Łuczywo, Ludwika Wujec, Irena Wóycicka. Nad koncepcją pisma pracowali także Elżbieta i Wojciech Maliccy oraz Stefan Kawalec. Pisano o sprawach codziennych, bliskich robotnikom. Informowano także o prawach obywatelskich i pracowniczych, przede wszystkim o prawie do tworzenia wolnych związków zawodowych.

⁵¹ „Kultura” – emigracyjny miesięcznik polski ukazujący się w latach 1947–2000 i stanowiący centrum kulturalno-polityczne dla emigracji polskiej po II wojnie światowej; zob. *Kultura paryska. Twórcy, dzieło, recepcja*, opr. Iwona Hofman, Lublin 2007.

- nakłanianiem do składania przez te osoby fałszywych zeznań w toczących się procesach karnych;
- udzielaniem wywiadów i przekazywaniem oszczerczych dokumentów korespondentom zachodnich pism i rozgłośni radiowych oraz telewizyjnych;
- plotką.

Z przedstawionego niżej materiału należy wnioskować, że w najbliższym czasie nastąpią dalsze ataki na organa MO i SB. Wypływa to z faktu, że SB i MO zawsze były atakowane przez elementy antysocjalistyczne dążące do osłabienia ich działań.

SB i MO posiadają możliwości rozpoznawania, przeciwdziałania, zwalczania oraz demaskowania właściwego oblicza tych grup, które zawsze były sterowane przez zachodnie ośrodki dywersji.

Tajność działania SB i MO powoduje, że ataki te prowadzone systematycznie i układane logicznie w całości mogą być w części społeczeństwa przyjęte za prawdziwe. Dlatego działające grupy antysocjalistyczne nie zrezygnują z tworzenia barier nieufności społeczeństwa do SB i MO. Można domniemywać, że będą nadal stosować przyjęte formy szkalowania i wzbudzania nieufności do organów ścigania.

W pierwszym ataku na organa MO i SB posłużyły się plotką, rozpowszechnieniem w społeczeństwie informacji o brutalnych interwencjach milicji, w wyniku których w Radomiu i Ursusie zostali zabici robotnicy demonstrujący przeciwko podwyżce cen. Następnie przystąpiły do redagowania „Komunikatów”, zamieszczając w nich fałszywe informacje o przebiegu wspomnianych zajęć.

W dniu 29 IX 1976 r. ukazał się „Komunikat” KOR nr 1, który podał następującą informację:

„Krążą niesprawdzone jeszcze pogłoski, że zostało zabitych w związku z wypadkami 5 osób. Nazwiska i okoliczności śmierci dwóch z nich są znane. Ksiądz Roman Kotlarz⁵² – zabity w swoim mieszkaniu około dwóch tygodni po 25 VI 1976 po przedstawieniu mu przez władze bezpieczeństwa zarzutu, iż

⁵² Roman Kotlarz (1928–1976), ksiądz katolicki. Absolwent Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1954). W latach 1961–1976 wikariusz, p.o. proboszcz w parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Pelagowie k. Radomia. W 1976 r. uczestnik wydarzeń czerwcowych w Radomiu, ze schodów kościoła Świętej Trójcy błogosławił protestujących. W czerwcu i lipcu 1976 r. głosił kazania patriotyczne, w których bronił represjonowanych robotników. Prześladowany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, kilkakrotnie nachodzony i bity przez tzw. nieznanych sprawców, wzywany na brutalne przesłuchania. 15 VIII 1976 r. podczas odprawiania Mszy św. w Pelagowie stracił przytomność. Zmarł dwa dni później w niewyjaśnionych okolicznościach w Wojewódzkim Szpitalu Psychiatrycznym Opieki Zdrowotnej w Krychnowicach. Władze komunistyczne zakazały pochowania księdza na radomskim cmentarzu. Jego pogrzeb, który odbył się 20 VIII 1976 r., przerodził się w manifestację patriotyczną. Zob. Szczepan Kowalik, *Ksiądz Roman Kotlarz. Zapomniana ofiara bezpieki*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 4, s. 84–101.

błogosławił demonstrantów, i po zwolnieniu – Jan Brożyna, lat 28⁵³, który zmarł na ulicy Koszarowej na skutek pobicia pałkami”.

Z inspiracji KOR żona zmarłego, Janina Brożyna⁵⁴, zwróciła się do Sejmowej Komisji Sprawiedliwości oraz Prokuratury Generalnej (dokumenty z dnia 23 X 1976 r.) ze skargą, w której wskazywała, że zabójcami jej męża są funkcjonariusze MO. Skargę te opracowała w uzgodnieniu z KOR. Niektóre jej egzemplarze znalezione zostały podczas przeszukań u J[acka] Kuronia⁵⁵ i J[ana] J[ózefa] Lipskiego⁵⁶ w dniu 3 XI 1976 r. „Komunikat” KOR nr 3, podając „Listę funk-

⁵³ Jan Brożyna (1949–1976), pracownik warsztatu rzemieślniczego, ojciec dwójki dzieci. Jedną z przypadkowych ofiar wydarzeń radomskich, najprawdopodobniej śmiertelnie pobity przez patrol MO. O jego zabójstwo oskarżono osoby, u których przebywał przed śmiercią. Prokurator Andrzej Szeliga, który kilka lat temu badał sprawę zabójstwa Brożyny, twierdził, że w przygotowanie procesu było zaangażowanych kilkunastu funkcjonariuszy SB. Wszyscy aresztowani zostali przewiezieni do Warszawy i osadzeni w izolowanym pawilonie trzecim aresztu śledczego przy Rakowieckiej. Śledztwo nadzorował wysoki oficer SB Stanisław Trafalski (zginął później w wypadku samochodowym, pracując przy sprawie ks. Jerzego Popiełuszki). Meldunki o postępach śledztwa przesyłane były na bieżąco do Biura Administracyjnego KC PZPR. Okoliczności śmierci Brożyny nie zostały jednoznacznie wyjaśnione do dziś. 31 VIII 1998 r. prokuratura zwróciła akta sprawy Brożyny do archiwum Sądu Rejonowego w Radomiu; zob. P. Sasanka, *Czerwiec 76. Refleksje wokół rocznicy*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 4, s. 8; I.T. Miecik, *Tępe narzędzie*, „Polityka” 2001, nr 24, s. 82–85.

⁵⁴ Janina Brożyna, żona Jana; sama próbowała dojść, jakie były okoliczności śmierci małżonka. Prokurator najpierw nie chciał wydać zwłok rodzinie, potem nie pozwolił na pożegnanie. W dniu pogrzebu od rana obowiązywał zakaz sprzedaży alkoholu, roilo się od tajniaków, a nad cmentarzem „czuwał” milicyjny śmigłowiec. Po pogrzebie, w miarę jak próbowała dociec, co stało się z jej mężem, zaczęły się męczące przesłuchania, rewizje, zatrzymania w najbliższej rodzinie; zob. I.T. Miecik, *Tępe narzędzie*, wyd. cyt., s. 82.

⁵⁵ Jacek Kuroń (1934–2004), historyk, polityk. W 1989 r. uczestnik obrad Okrągłego Stołu. W latach 1989–2001 poseł RP, minister pracy i polityki społecznej (1989–1990, 1992–1993). Jeden z przywódców opozycji demokratycznej w PRL, represjonowany przez aparat bezpieczeństwa. W czerwcu 1976 r. sygnatariusz Oświadczenia 14 intelektualistów wyrażającego solidarność z protestującymi robotnikami Radomia i Ursusa. Współzałożyciel KOR, następnie KSS „KOR”; w swoim mieszkaniu uruchomił punkt zbierania informacji o represjach, skąd przekazywał je na Zachód. Za prowadzoną działalność 14 V 1977 r. zatrzymany, dwa dni później aresztowany (z 10 członkami i współpracownikami KOR), 23 VII 1977 r. zwolniony na mocy amnestii. Od IX 1980 r. działacz „Solidarności”, autor wielu publikacji; zob. M. Łątkowska, A. Borowski, *Jacek Kuroń*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Jacek_Kuro%C5%84 [dostęp: 5 VIII 2014 r.].

⁵⁶ Jan Józef Lipski (1926–1991), publicysta, krytyk literacki, senator (1989–1991), działacz opozycyjny, wielokrotnie represjonowany przez aparat bezpieczeństwa. W latach 1989–1991 senator RP. Po wydarzeniach Czerwca 1976 współzałożyciel KOR, następnie KSS „KOR”. 19 V 1977 r. aresztowany, zwolniony 8 VI 1977 r. ze względu na stan zdrowia (po interwencji biskupów i prezesa ZLP Jarosława Iwaszkiewicza. W latach 80. zaangażowany w działalność opozycyjną, członek Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym „Solidarności” Lechu Wałęsie, zob. M. Łątkowska, A. Borowski, *Jan Józef Lipski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Jan_J%C3%B3zef_Lipski [dostęp: 5 VIII 2014 r.].

cjonariuszy aparatu ścigania, szczególnie aktywnych w związku z represjami przeciwko robotnikom”, wymienia milicjanta Staniszewskiego, według Janiny Brożyny – sprawcę śmierci jej męża.

W „Biuletynie Informacyjnym” KOR nr 6 Mirosław Chojecki⁵⁷ w obszernym artykule omawia tę sprawę oraz sprawę śmierci Tadeusza Ząbeckiego⁵⁸. Według niego, w wyświeltaniu okoliczności śmierci T[adeusza] Ząbeckiego przeszkodzili mu funkcjonariusze MO. Fakty te zamieścił „Komunikat” KOR nr 7 z dnia 16 II 1977 r., stwierdzając, że T[adeusz] Ząbecki zmarł po 25 VI 1977 r., gdyż „istnieją ludzie, którzy twierdzą, że przebywali z T[adeuszem] Ząbeckim w jednej celi w więzieniu radomskim”.

We wniosku do Sejmu PRL z dnia 15 XI 1976 r. KOR stwierdza, że „znany jest wypadek śmierci Jana Brożyny, pobitego przez milicjantów, opisany w podaniu Janiny Brożynowej, skierowany do Sejmowej Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości”. Również korespondent agencji A[genzia] N[azionale] S[tampa] A[ssociata]⁵⁹ w Warszawie w oparciu o informacje KOR przekazał swojej agencji, że J[an] Brożyna został zamordowany przez policję.

M[irosław] Chojecki, autor indywidualnych skarg skierowanych do Prokuratury Generalnej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Marszałka Sejmu, zarzuca organom MO bezpodstawne zatrzymanie go w Radomiu, gdzie działał jako „emisariusz” KOR.

W pismach tych obarczył ponadto organa MO odpowiedzialnością za śmierć J[ana] Brożyny, Tadeusza Ząbeckiego i Jana Łabędzkiego⁶⁰. W liście do Marszałka Sejmu stwierdza, że „anonimowe” ofiary MO „pochowano skrycie

⁵⁷ Mirosław Chojecki (ur. 1949), działacz opozycyjny, represjonowany przez aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej. Od 1976 r. członek KOR, następnie KSS „KOR”, organizator ekipy obserwatorów procesów radomskich, współprowadzący (z Anką Kowalską) spis represjonowanych, szef tzw. ekipy radomskiej organizującej pomoc dla represjonowanych, zwolniony z pracy. Drukarz „Komunikatu” KOR i „Biuletynu Informacyjnego” KOR. Współzałożyciel niezależnego wydawnictwa NOWa. W październiku 1981 r. wyjechał za granicę, gdzie zastało go wprowadzenie stanu wojennego. Pozostał na emigracji w Paryżu, wydawał m.in. miesięcznik „Kontakt”, produkował filmy poświęcone najnowszej historii Polski i organizował pomoc sprzętową dla podziemia w Polsce; zob. K. Biernacki, *Mirosław Chojecki*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Mirosław%20aw_Chojecki [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

⁵⁸ Tadeusz Ząbecki, jeden z dwóch demonstrantów, którzy zginęli w tragicznym wypadku. Przygniotła ich rozpędzona przyczepa wypełniona betonowymi płytami, kiedy spychali ją w kierunku zbliżających się zomowców. Tożsamość Ząbeckiego została ustalona dopiero po anonimowym pogrzebie; zob. P. Sasanka, *Czerwiec 76*, wyd. cyt., s. 3.

⁵⁹ ANSA – L’Agenzia Nazionale Stampa Associata – włoska agencja prasowa założona 15 I 1945 r. z siedzibą w Rzymie.

⁶⁰ Jan Łabędzki to druga, obok Tadeusza Ząbeckiego, ofiara tragicznego wypadku – zob. przyp. 50.

w workach plastikowych”. Informacje te uzyskał od rozmówców, których nazwisk nie ujawnił.

J[an] Lityński⁶¹ w „Biuletynie [Informacyjnym]” nr 6 z lutego 1977 r. w artykule „Radom przed sądem” stwierdził, że oskarżeni w procesach w Radomiu zeznawali przed sądem: „W śledztwie milicjanci straszili, że w razie nieprzyznania się do winy mogą zabić i wywieźć człowieka w plastikowym worku (takie same worki występowały w relacjach świadków wydarzeń grudniowych)”.

W związku ze śmiercią Stanisława Pyjasa⁶² KOR podjął próbę wykorzystania tego faktu do wywołania napięć w środowiskach akademickich.

Realizując swoje założenia, uznał, że jest to dogodny moment do zintensyfikowania ataków na Służbę Bezpieczeństwa i MO.

Przekazana przez nich współpracownikom instrukcja prowadzenia „dochodzenia” zalecała, aby czynności ustalające zmierzały do „udowodnienia, że Pyjas wdał się po pijanemu w bójkę z funkcjonariuszem MO, w wyniku czego został śmiertelnie pobity, lub też iż został z premedytacją „zamordowany przez SB” – dla zastraszenia środowiska opozycyjnego. W sprawie tej KOR wydał oświadczenie, w którym obok przedstawienia sprawy Pyjasa stwierdził, że zabiciem przez nieznanych sprawców grożono członkom KOR w trakcie przesłuchania przez MO. Do faktów zamieszczonych w oświadczeniu dołączono sprawę z „porwaniem” przez funkcjonariuszy MO i SB Władysława Suleckiego⁶³ – górnika kopalni „Gliwice”.

⁶¹ Jan Lityński (ur. 1946), polityk, działacz opozycji w czasach PRL, poseł na Sejm X, I, II i III kadencji, doradca Prezydenta RP ds. kontaktów z partiami i środowiskami politycznymi, uczestnik obrad Okrągłego Stołu. W 1976 r. był współzałożycielem „Biuletynu Informacyjnego” KOR. W tym czasie wielokrotnie aresztowany. W 1977 r. redagował „Robotnika”. Należał do KSS „KOR”, współpracował z Biurem Interwencyjnym KSS „KOR”. Po sierpniu 1980 r. doradca władz „Solidarności”; zob. M. Łątkowska, A. Borowski, *Jan Lityński*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Jan_Lity%C5%84ski [dostęp: 6 VII 2014 r.].

⁶² Stanisław Pyjas (1953–1977), student Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W latach 1975–1976 współtwórca (z Bronisławem Wildsteinem i Lesławem Maleszką) nieformalnej grupy studentów polonistyki, zwanej „Anarchistami”. Po czerwcu 1976 r. współorganizator protestów przeciw represjom wobec robotników Radomia i Ursusa, zbierał pieniądze i podpisy pod Listem do Sejmu PRL w sprawie powołania komisji parlamentarnej do zbadania przypadków łamania praworządności. W latach 1976–1977 współpracownik KOR. Rozpracowywany przez SB. 7 V 1977 r. rano znaleziono zwłoki Stanisława Pyjasa w bramie kamienicy przy ul. Szewskiej w Krakowie. Jego śmierć wywołała masowe demonstracje studenckie, tzw. Czarne Juwenalia, zakończone 15 V 1977 r. Czarnym Marszem, po którym pod Wawelem odczytano deklarację założycielską SKS. Dotychczasowe śledztwa z 1977 r. i 1991 r. w sprawie przyczyn śmierci S. Pyjasa umorzono; w 2008 r. rozpoczęto kolejne (na wniosek IPN); zob. E. Zając, *Stanisław Pyjas*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Stanis%C5%82aw_Pyjas [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

⁶³ Władysław Sulecki (1931–2004), działacz opozycyjny w PRL, represjonowany przez aparat bezpieczeństwa. Od 1956 r. zatrudniony w KWK Zabrze–Wschód w Zabrzu, następnie

Treść tego oświadczenia, jak i inne informacje dot. St[anisława] Pyjasa J[acek] Kuroń przekazywał E[ugeniuszowi] Smolarowi⁶⁴ oraz przedstawicielom prasy zachodniej (R[enate] Marsch⁶⁵ z D[eutsche] P[resse] A[gentur]⁶⁶, [Klausowi] Bednarzowi⁶⁷ z RFN, [Jerzemu] Brodzkiemu z A[ssociated] P[ress]⁶⁸, Brodzińskiemu z „Financial Times”⁶⁹, [Vincentowi] Buist z „Reutera”⁷⁰).

w KWK Gliwice. W VI 1976 r. powołany na specjalne ćwiczenia wojskowe w ramach akcji prewencyjnego odosobnienia potencjalnych liderów strajków i demonstracji. W 1977 r. współpracownik KOR, następnie KSS „KOR”; kolporter niezależnych wydawnictw w woj. katowickim. 4 V 1977 r. pobity do nieprzytomności i wywieziony przez funkcjonariuszy MO z mieszkania. Szykanowany – on i rodzina, wielokrotnie zatrzymywany, przesłuchiwany, pobity, nakłaniany do wyjazdu z kraju. Od 4 III 1979 r. na emigracji w RFN; zob. J. Neja, *Władysław Sulecki*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=W%C5%82adys%C5%82aw_Sulecki [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

⁶⁴ Eugeniusz Smolar (ur. 1945), działacz opozycyjny w PRL. W latach 1966–1968 student Uniwersytetu Warszawskiego. Uczestnik marcowych demonstracji w 1968 roku. Relegowany z uczelni, aresztowany. Od 1970 r. przebywał na emigracji w Szwecji, następnie w Wielkiej Brytanii. W latach 1973–1990 współzałożyciel pisma „Aneks” i wydawnictwa Aneks. W latach 1975–1997 pracownik sekcji polskiej BBC. Przedstawiciel KOR/KSS „KOR” za granicą. W 1997 r. powrócił do Polski; A.G. Kister, *Eugeniusz Smolar*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Eugeniusz_Smolar [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

⁶⁵ Renate Marsch-Potocka (ur. 1935), korespondentka niemieckiej agencji prasowej. W latach 1965–1970 i 1973–1996 była korespondentką DPA w Polsce; zob. *Renata Marsch – nestorka dziennikarzy z RFN w Polsce*, <http://dzieje.pl/aktualnosci/renata-marsch-nestorka-dziennikarzy-z-rfn-w-polsce> [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

⁶⁶ DPA – Deutsche Presse-Agentur GmbH, powstała w 1949 r. agencja prasowo-informacyjna Niemiec, mająca siedzibę w Hamburgu.

⁶⁷ Klaus Bednarz (ur. 1942), niemiecki dziennikarz, jedna z najbardziej znanych osobowości niemieckiej telewizji. W latach 1971–1977 przebywał jako korespondent zagraniczny w Polsce; zob. *Klaus Bednarz*, http://www.whoswho.de/templ/te_bio.php?PID=1465&RID=1 [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

⁶⁸ Jerzy Brodzki (1921–1981), dziennikarz, korespondent amerykańskiej agencji Associated Press w Polsce.

⁶⁹ Prawdopodobnie chodzi o Krzysztofa Bobińskiego (ur. 1949), polskiego dziennikarza i publicystę, działacza społecznego, warszawskiego korespondenta „Financial Times” w latach 1976–2000.

⁷⁰ Vincent Buist (1919–1979), dziennikarz amerykański, specjalizujący się w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, korespondent „Reutera” w Warszawie.

Prasa zachodnia, w tym również poważne czasopisma, jak np. „Le Monde”⁷¹, „Financial Times”⁷², „Süddeutsche Zeitung”⁷³, „The Guardian”⁷⁴, informowały czytelników o wydarzeniach w Krakowie, uwzględniając wersję KOR w sprawie St[aniśława] Pyjasa.

Na terenie Politechniki Warszawskiej ukazały się w tym czasie nekrologi o treści: „Staszek Pyjas – student V roku filologii polskiej 7 V 1977 r. został zamordowany w Krakowie przez UB za to, że niezależnie myślał”.

Podobne nekrologi ukazały się na uczelniach i w Domach Studenckich Krakowa i Łodzi.

Nielegalnie drukowane Pisma „KOR” oraz studenckie „Kronika Łódzka”⁷⁵ i „Bratniak” zamieściły na ten temat artykuły.

„Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela” w związku z tą sprawą wydał również „Oświadczenie w sprawie męczeńskiej śmierci St[aniśława] Pyjasa, które Kazimierz Janusz⁷⁶ w dniu 12 V 1977 r. przekazał telefonicznie do Paryża. „Opinia” nr 2 zamieściła artykuł pt. „Opis wydarzeń krakowskich, Studenckiego Komitetu Solidarności”.

Swoistą wymowę w tej kwestii miała treść korespondencji Jerzego Brodzkiego z A[ssociated] P[ress] w Warszawie do AP w Bonn z dnia 28 VIII 1977 r., omawiająca sprawę śmierci St[aniśława] Pietraszki⁷⁷. J[erzy] Brodzki postawił

⁷¹ „Le Monde” – francuski dziennik założony w 1944 r. w Paryżu.

⁷² „Financial Times” – brytyjski dziennik, wydawany od 1888 r., zorientowany na tematykę gospodarczą i finansową.

⁷³ „Süddeutsche Zeitung” – dziennik wydawany w Monachium od 1945 roku.

⁷⁴ „The Guardian” – dziennik brytyjski wydawany od 1821 r. w Manchesterze (od 1961 r. również w Londynie).

⁷⁵ „Kronika Łódzka”, pismo wydawane od kwietnia 1977 r. do marca 1978 r. w Łodzi. Ukazały się 4 numery (nr 1 wyszedł jako dodatek do „Biuletynu Informacyjnego”). Od numeru 2 pismo się usamodzielniało. Publikowano w nim artykuły dotyczące inicjatyw podejmowanych przez łódzkie środowiska KOR, następnie KSS „KOR” i ROPCiO oraz represji wobec ich działaczy; zob. L. Próchniak, „Kronika Łódzka”, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=R01062_Kronika_%C5%81%C3%B3dzka [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁷⁶ Kazimierz Janusz (ur. 1925), działacz opozycyjny, represjonowany przez władze PRL. W 1976 r. sygnatariusz Listu otwartego do Sejmu PRL ws. powołania komisji sejmowej do zbadania wydarzeń w Ursusie i Radomiu. Współzałożyciel ROPCiO, w 1977 r. zwolniony z pracy; wielokrotnie zatrzymywany i przesłuchiwany, rewizje w mieszkaniu. W latach 1977–1981 członek redakcji niezależnego pisma „Opinia”, udostępniał mieszkanie na siedzibę redakcji, Punkt Konsultacyjno-Informacyjny ROPCiO oraz na konferencje prasowe dla dziennikarzy zagranicznych. Prowadził biuro prasowe ROPCiO. W latach 1978–1980, po rozłamie w ROPCiO, związany z grupą Andrzeja Czumy; W. Domagalski, *Kazimierz Janusz*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Kazimierz_Janusz [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁷⁷ Stanisław Pietraszko (zm. 1977), student V roku fizyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, był

w niej pytanie: „Dlaczego więc KOR dopiero teraz z tym wychodzi? [...] Ci faceci prowadzą również własną grę”.

Źródło osobowe „Return”⁷⁸ (20 IX 1977) przekazało informację, że J[acek] Kuroń i [Antoni] Macierewicz⁷⁹ polecieli W[o]jciechowi Ostrowskiemu⁸⁰ udanie się do Żywca i zebranie informacji o St[anisławie] Pietraszce, który był przyjacielem St[anisława] Pyjasa.

Przypadkową śmierć St[anisława] Pietraszki grupa „graczy” usiłowała połączyć z wypadkiem St[anisława] Pyjasa i na tym tle przeprowadzić kolejną kampanię przeciwko organom SB i MO.

ostatnią osobą, która widziała Stanisława Pyjasa w towarzystwie nieznanego mężczyzny wieczorem w dniu poprzedzającym jego śmierć. Według zeznań S. Pietraszko sporządzono portret pamięciowy nieznanego. Wkrótce potem S. Pietraszko poznał dziewczynę, która zaprosiła go nad Zalew Soliński, jednak kiedy tam przyjechał, nie spotkał jej. 1 VIII 1977 r. jego ciało w kąpielówkach i czepku znaleziono pływające po powierzchni Zalewu. Według urzędowego świadectwa zgonu śmierć nastąpiła ok. 31 VII 1977 r. na skutek utonięcia. Okoliczności jego śmierci do dziś budzą uzasadnione wątpliwości, gdyż Pietraszko bał się wody i nigdy nie pływał. Po śmierci S. Pietraszki SB inwigilowała jego rodzinę w ramach sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Pływak”; E. Zając, *Śmierć Stanisława Pietraszki*, http://www.encyklopediasolidarnosci.pl/wiki/index.php?title=%C5%9Amier%C4%87_Stanis%C5%82awa_Pietraszki [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁷⁸ „Return” – pod tym pseudonimem kryje się Lesław Maleszka (Leszek Maleszka) (ur. 1952), dziennikarz, działacz opozycji w PRL, przyjaciel Stanisława Pyjasa, a zarazem tajny współpracownik Służby Bezpieczeństwa o pseudonimach „Ketman”, „Return”, „Tomek”, „Zbyszek”; zob. E. Zając, „Ketman” i „Monika” – *życiorys równoległy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1.

⁷⁹ Antoni Macierewicz (ur. 1948), polityk, historyk, nauczyciel akademicki. W latach 1991–1992 minister spraw wewnętrznych. Od 2006 do 2007 szef Służby Kontrwywiadu Wojskowego, poseł na Sejm RP I, III, IV, VI i VII kadencji. Działacz opozycji demokratycznej w PRL w latach 1968–1989, współtwórca KOR i KSS „KOR”. W latach 80. zaangażowany w działalność opozycyjną, m.in. od października 1980 był członkiem zespołu Doradców Krajowej Komisji Porozumiewawczej, a później Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”; zob. M. Łątkowska, A. Borowski, *Antoni Macierewicz*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Antoni_Macierewicz [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁸⁰ Wojciech Ostrowski (ur. 1949), polityk, ekonomista, radca Ambasady RP przy UE. Działacz opozycji demokratycznej w PRL. Od 1972 r. członek warszawskiego KIK. Jesienią 1975 r. sygnatariusz Listu 59 przeciwko projektowanym zmianom w Konstytucji PRL. Od X 1976 r. współorganizator pomocy prawnej i finansowej dla represjonowanych robotników Radomia, organizowanej przez KOR. 14 V–23 VII 1977 r. aresztowany za współorganizację protestów i manifestacji po śmierci Stanisława Pyjasa; uwolniony na mocy amnestii. W 1979 r. zwolniony z pracy na UW. 18 IX 1977 r. sygnatariusz Deklaracji Ruchu Demokratycznego. Jesienią 1977 r. współpracownik Biura Interwencyjnego KSS „KOR”, zbierał informacje o okolicznościach śmierci Stanisława Pietraszki; zob. W. Domagalski, *Wojciech Ostrowski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Wojciech_Ostrowski [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

Grupy antysocjalistyczne wiele uwagi poświęciły obciążeniu organów Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, które rzekomo dopuściły się przestępstw przeciwko wolności oraz czci i nietykalności cielesnej.

„Komunikaty” KOR, „Biuletyny Informacyjne” KOR, „Oświadczenia” KOR i ROPCiO, listy zbiorowe, wnioski i apele KOR i ROPCiO, indywidualne i zbiorowe skargi i zażalenia pisane do naczelnych organów państwowych, a także nielegalnie drukowane pisma SKS-ów zawierały szereg tego typu oskarżeń.

W dniu 15 XI 1976 r. KOR przesłał do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wniosek, w którym domagał się powołania Komisji Poselskiej dla zbadania i publicznego ujawnienia następujących faktów⁸¹:

- „torturowania i innych form naruszenia prawa przez organa porządku publicznego”,
- „rozmiarów zastosowania represji, tj. pełnej liczby osób zatrzymanych, aresztowanych itp.”.

W uzasadnieniu tego wniosku powołuje się na niektóre skargi do Generalnej Prokuratury i Sejmowej Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości [wniesione] między innymi przez Józefa Szczepanika⁸², który za jej podpisanie otrzymał od KOR wynagrodzenie pieniężne, oraz Zbigniewa Cibora⁸³, który w 1976 r. leczył się w szpitalu dla nerwowo i psychicznie chorych.

W dniu 15 IV 1977 r. ROPCiO, solidaryzując się z KOR, wydało „Oświadczenie” w sprawie cofnięcia represji, powołania Nadzwyczajnej Komisji Sejmowej oraz gwarancji zachowania praworządności.

Szczegółne nasilenie przysyłania listów zbiorczych, indywidualnych skarg i zażeń na działania MO i SB przypadło w III dekadzie 1976 roku. Organizatorami pisania i przysyłania listów był przede wszystkim KOR. Skargi i zażenia nadeszły głównie z Radomia. Do akcji tej włączył się Wł[adysław] Bieńkowski⁸⁴,

⁸¹ Wniosek do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o powołanie komisji poselskiej do zbadania i publicznego ujawnienia okoliczności związanych ze strajkami i demonstracjami robotniczymi wraz z listem przewodnim Antoniego Pajdaka z dnia 16 XI 1976 r. przesłanym na ręce marszałka Sejmu (list ten nie został odnaleziony); zob. <http://www.kor.org.pl/index.php?page=dokumenty&sel=1976> [dostęp: 5 VIII 2014 r.].

⁸² Józef Szczepanik (ur. 1948), współpracownik KOR i KSS „KOR”, uczestnik Czerwca 1976 r., skazany na kilka miesięcy więzienia, robotnik. W latach 1977–1984 był tajnym współpracownikiem SB, ps. Książę; zob. *Kryptonim „Gracze”*, s. 255.

⁸³ Zbigniew Cibor – robotnik, brutalnie pobity podczas wydarzeń radomskich; zob. relacja: <http://radom1976.eu.interiowo.pl/> [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁸⁴ Władysław Bieńkowski (1906–1991), publicysta, socjolog, polityk, w latach 1956–1959 minister oświaty (odszedł w proteście przeciwko usunięciu religii ze szkół). Współtwórca Krajowej Rady Narodowej. W latach 1943–1947 członek KRN. W 1944 r. uczestnik powstania warszawskiego. 1945–1948 w KC PPR. W 1947 r. sygnatariusz listu 23 oficerów AL w obronie skazanych przywódców WiN. 1947–1952 poseł w Sejmie Ustawodawczym. W 1948 r. potępiony za tzw. odchylenie prawicowe. W latach 1948–1956 dyrektor Biblioteki

autor listu z października 1976 r. o demagogicznym nagłówku: „Apel do społeczeństwa i władz Polski Ludowej o przeciwdziałanie rozkładowi w organach porządku publicznego”.

W dniu 2 grudnia 1976 r. przesłał on do Marszałka Sejmu PRL St[anisława] Gucwy⁸⁵ zbiorową skargę robotników Radomia datowaną na 30 XI 1976 „W sprawie łamania norm prawnych przez organa MO oraz powołania Komisji Sejmowej”⁸⁶. W załączonym liście Wł[adysław] Bieńkowski poparł postulaty wysunięte przez autorów skargi.

Z dokonanych ustaleń wynika, że skargę z Radomia dostarczył Wł[adysławowi] Bieńkowskiemu Jacek Kuroń, który o powyższym oraz liście otwartym KOR z dnia 7 I 1977 r. poinformował telefonicznie Eugeniusza Smolara w Londynie w dniu 8 I 1977 roku.

W tym okresie do organów administracji państwowej wpłynęło około 78 skarg i zażaleń. Przeprowadzone przez odpowiednie organa państwowe wyjaśnienia, wykazały, że w:

- 16 przypadkach złożone podpisy pod zażaleniami były fikcyjne,
- 14 przypadkach osoby podpisujące były pod wpływem alkoholu,
- 18 przypadkach [osoby podpisujące] otrzymały wynagrodzenia pieniężne,
- 17 przypadkach [sygnatariusze działali] z inspiracji przedstawicieli KOR i pod wpływem znajomych,
- 13 przypadkach skargi podpisały rodziny oskarżonych, kierując się różnymi motywami.

Szereg tych skarg opublikowała redakcja „Kultury” z Paryża w książce pt. *Ruch oporu*⁸⁷.

Narodowej. 1955–1962 współpracownik Klubu Krzywego Koła. Jesienią 1956 r. mediator między Gomułką a Kościołem, delegat na rozmowy z internowanym Prymasem Stefanem Wyszyńskim. W latach 60. krytyk realnego socjalizmu. Autor publikacji w Instytucie Literackim w Paryżu i paryskiej „Kulturze”, w NOWej oraz innych niezależnych wydawnictwach. W 1970 r. usunięty z PZPR. 1976–1981 współpracownik KOR, następnie KSS „KOR”. W 1978 r. członek-założyciel TKN; zob. K. Dąbek, *Władysław Bieńkowski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=W%C5%82adys%C5%82aw_Bie%C5%84kowski [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁸⁵ Stanisław Gucwa (1919–1994), działacz ruchu ludowego, ekonomista. W latach 1971–1972 zastępca przewodniczącego Rady Państwa. Marszałek Sejmu trzech kolejnych kadencji (do 1985 r.), poseł na Sejm PRL w latach 1961–1989 (III, IV, V, VI, VII, VIII i IX kadencji); zob. *Stanisław Gucwa*, <http://edukacja.sejm.gov.pl/historia-sejmu/marszalkowie-sejmu/prl.html> [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁸⁶ Skarga zbiorowa robotników z Radomia z 30 XI 1976 r. przesłana prokuratorowi Generalnemu PRL Lucjanowi Czubińskiemu przez Władysława Bieńkowskiego, Warszawa (1 XII 1976 r.); zob. Ośrodek KARTA, AO IV/4.1 – Dokumenty KOR z 1976 roku.

⁸⁷ zob. *Ruch Oporu*, w: *Dokumenty*, Paryż, 1977.

Wśród opublikowanych dokumentów znajdują się skargi osób, które podpisały je, będąc pod wpływem alkoholu, np. W[aldemar] Michalski, bądź za odpowiednim wynagrodzeniem, np. Józef Szczepanik.

Rok 1977 w tej kwestii charakteryzuje się organizowaniem, sporządzaniem, kolportowaniem i przesyłaniem do naczelnich organów państwowych zbiorczych dokumentów.

Kampanię tę KOR rozpoczął od wydania oświadczenia z dnia 3 I 1977 r., w którym stwierdził, że „[d]o kampanii oszczerstw, insynuacji i fałszerstw, z jaką spotyka się akcja pomocy ofiarom represji czerwcowych, dołączył się od pewnego czasu nowy czynnik – „przemoc fizyczna”.

Następnie w dniu 7 I 1977 r. ukazał się list otwarty KOR „Do Sejmu PRL”, w którym KOR między innymi oświadcza⁸⁸:

„Stu kilkudziesięciu obywateli z Radomia i Ursusa bitych i torturowanych, po zatrzymaniu przez MO w związku z wydarzeniami czerwcowymi złożyło w tej sprawie skargi do władz prokuratorskich lub ustne oświadczenia do protokołu w czasie rozpraw sądowych”.

Dzień wcześniej, tj. 6 I 1977 r., z inspiracji Wiktora Woroszyńskiego⁸⁹ i Kazimierza Brandysa⁹⁰ ogłoszony został „Apel 175 – Do przedstawiciela świata kultury i nauki – posłów na Sejm PRL o powołanie komisji Sejmowej do zbadania praworządności działań MO i SB w dniu 25 VI 1976 r. w Ursusie, Radomiu i Płocku”.

W dniu 9 I 1977 r. Jacek Kuroń informację tę przekazał E. Smolarowi. W ślad za tym apelem wpłynęło 30 petycji do naczelnich organów administracji państwowej domagających się powołania Komisji Sejmowej podpisanych indywidualnie i zbiorowo.

Petycje te przesłali między innymi:

- „31 obserwatorów rozpraw” – dokument adresowany do Marszałka Sejmu PRL. Sygnatariuszami jego byli między innymi: Sergiusz Kowalski⁹¹,

⁸⁸ List otwarty do Sejmu PRL w związku z informacją prokuratora generalnego wprowadzającą w błąd sejmową Komisję Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości z dnia 7 I 1977 r.; zob. <http://www.kor.org.pl/index.php?page=dokumenty&sel=1977> [dostęp: 27 VIII 2014 r.].

⁸⁹ Wiktor Woroszyński (1927–1996), poeta, prozaik, tłumacz języka rosyjskiego. W latach 70. związany z opozycją demokratyczną; zob. *Wiktor Woroszyński*, <http://www.granice.pl/recenzja.php?id=84&ida=67> [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

⁹⁰ Kazimierz Brandys (1916–2000), pisarz. W latach 1946–1966 członek PPR/PZPR, uczestnik protestów przeciwko zmianie Konstytucji PRL, 1977–1980 członek redakcji „Zapisu”, od 1978 r. w TKN, od 1981 r. na emigracji w Stanach Zjednoczonych i Francji; zob. *Kazimierz Brandys*, <http://culture.pl/pl/tworca/kazimierz-brandys> [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁹¹ Sergiusz Kowalski (ur. 1953), matematyk, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1972–1973 w ZSP, współorganizator akcji protestacyjnej przeciwko przekształceniu ZSP w SZSP. W latach 1975–1976 uczestnik akcji zbierania podpisów pod listami przeciwko

Ludwik Dorn⁹², W[ojcich] Arkuszewski⁹³, Bogusława Blajfer⁹⁴ – działacze KSS-KOR.

- 9 osób, wśród nich pięciu nauczycieli LO im. T. Reytana w Warszawie – „Do przedstawicieli świata kultury i nauki – posłów na Sejm PRL”. Dokument sporządzony 22.01.1977 r. i skierowany do Marszałka Sejmu PRL. Głównym inspiratorem sporządzenia jej z ramienia KOR był Wojciech Onyszkiewicz⁹⁵,

zmianom w Konstytucji PRL. Kolporter wydawnictw niezależnych, prowadził w swoim mieszkaniu punkt kolportażowy (m.in. publikacje NOWej) i hurtownię. Współpracownik NOWej, m.in. drukarz, składacz, organizator transportu. Współpracownik KOR, następnie KSS „KOR”, uczestnik akcji zbierania podpisów pod petycją ws. zbadania wydarzeń Czerwca 1976 i zbiórki pieniędzy dla represjonowanych robotników z Ursusa i Radomia. W latach 80. zaangażowany w działalność opozycyjną. Wielokrotnie represjonowany przez aparat bezpieczeństwa PRL; zob. B. Losson, *Sergiusz Kowalski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Sergiusz_Kowalski [dostęp: 7 VIII 2014 r.].

⁹² Ludwik Dorn (ur. 1954), socjolog, poseł na Sejm RP, wicepremier, minister spraw wewnętrznych i administracji w latach 2005–2007. Działacz opozycji demokratycznej PRL. Uczestnik protestów przeciwko zmianie Konstytucji PRL, współpracownik KOR i KSS „KOR”, współzałożyciel warszawskiego SKS. Działacz NSZZ „Solidarność”; M. Łątkowska, A. Borowski, *Ludwik Dorn*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Ludwik_Dorn [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

⁹³ Wojciech Arkuszewski (ur. 1948), polityk, poseł na Sejm RP w latach 1991–2001, sekretarz stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (1997–2000). Działacz opozycji demokratycznej w PRL. Od 1966 r. członek KIK, 1975–1981 członek Zarządu KIK w Warszawie. Od 1976 r. współpracownik KOR, następnie KSS „KOR”. We wrześniu 1976 r. organizator i uczestnik (z Ludwikiem Dornem i Haliną Mikołajską) wyjazdów do Radomia na procesy represjonowanych robotników. 24 V 1977 r. aresztowany za organizację manifestacji upamiętniających śmierć Stanisława Pyjasa, w czerwcu (podczas pobytu w areszcie) skazany zaocznie przez kolegium ds. wykroczeń na karę grzywny, w lipcu 1977 r. zwolniony na mocy amnestii; wielokrotnie zatrzymywany na 48 godzin. Redaktor niezależnego pisma „Głos”. W „Solidarności” od 1981 r.; zob. M. Łątkowska, A. Borowski, *Wojciech Arkuszewski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Wojciech_Arkuszewski [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

⁹⁴ Bogusława Blajfer (1945–2002), działaczka opozycyjna w PRL. Za druk i kolportaż ulotek przeciwko interwencji państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji aresztowana 30 VIII 1968 r., przetrzymywana w Areszcie Śledczym Warszawa–Mokotów, 23 IX 1969 r. skazana wyrokiem Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy na 3 lata więzienia. W 1976 r. uczestniczka akcji pomocy robotnikom Radomia i Ursusa, współpracowniczka KOR, następnie KSS „KOR” (w jej mieszkaniu drukowano „Komunikat” KOR/KSS „KOR” i „Biuletyn Informacyjny” KOR/KSS „KOR”); 24–31 V 1977 r. inicjatorka i uczestniczka głódówki w kościele św. Marcina w Warszawie w intencji uwolnienia więzionych robotników po Czerwcu 1976 r. oraz aresztowanych członków i współpracowników KOR. 12 VII 1977 r. wręczyła na UW list sekretarzowi generalnemu ONZ Kurtowi Waldheimowi ws. aresztowanych działaczy KOR. 18 IX 1977 r. sygnatariuszka Deklaracji Ruchu Demokratycznego. Od 1978 r. współpracowniczka wrocławskiego SKS. Wielokrotnie zatrzymywana. Od 1979 r. na emigracji w Szwecji; zob. W. Domagalski, *Bogusława Blajfer*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Bogus%C5%82awa_Blajfer [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

⁹⁵ Wojciech Onyszkiewicz (ur. 1948), historyk, polityk, działacz opozycyjny i społeczny. Od

absolwent tego liceum, oraz Ireneusz Gugulski⁹⁶, którego syn Marcin⁹⁷ był aktywnym działaczem nieformalnej grupy „Gromada Włóczęgów”⁹⁸.

- 113 księży z Krosna – dokument sporządzony w dniu 28 I 1977 dotyczy powołania specjalnej Komisji Sejmowej dla zbadania działalności władz bezpieczeństwa. W dniu 26 II 1977 r. pełen tekst nadało RWE.
- 10 księży Dekanatu Przemyśl II. Dokument sporządzony 12 I 1977 r.
- 16 księży Dekanatu Przemyśl I – dotyczy „obiektywnego zbadania działalności władz bezpieczeństwa”. Dokument sporządzony 10 II 1977 r.

Trzy ostatnie petycje związane są z pobytem J[acka] Kuronia w Przemyślu i jego rozmową z księdzem biskupem [Ignacym] Tokarczukiem⁹⁹ w połowie grudnia 1976 r.

1977 r. członek KOR i KSS „KOR”, 1977–1981 członek redakcji „Głosu” i „Robotnika”, działacz NSZZ „Solidarność”, w stanie wojennym ukrywał się. W latach 1988–1989 szef Biura Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”; zob. A.G. Kister, *Wojciech Onyszkiewicz*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Wojciech_Onyszkiewicz [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

⁹⁶ Ireneusz Dobrosław Gugulski (ur. 1935), warszawski polonista w VI LO im. Tadeusza Reytana w Warszawie (z przerwami). Znakomity nauczyciel, bardzo lubiany przez młodzież. Działacz opozycji demokratycznej w PRL. Wiosną 1968 r. wstrzymał się od głosowania nad rezolucją nauczycieli mokotowskich potępiających Związek Literatów Polskich za obronę „Dziadów” Adama Mickiewicza w inscenizacji Kazimierza Dejmka, za co poniósł konsekwencje (karnie został przeniesiony na rok do Szkoły Podstawowej nr 261 w Warszawie–Wilanowie). W 1977 r. podpisał Wniosek o powołanie sejmowej komisji nadzwyczajnej do zbadania przebiegu protestów i represji w Radomiu i Ursusie w Czerwcu 1976. Internowany w stanie wojennym; zob. *Profesor Ireneusz Gugulski*, <http://www.reytan.edu.pl/?p=49> [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

⁹⁷ Marcin Norbert Gugulski (ur. 1958), dziennikarz i polityk, od 27 XII 1991 r. do 31 V 1992 r. rzecznik prasowy rządu Jana Olszewskiego. Związany z opozycyjną działalnością „Gromady Włóczęgów” i 1 Warszawskiej Drużyny Harcerskiej im. Romualda Traugutta „Czarna Jedyńka”. Współpracownik KOR. W latach 1976–1977 wraz z Wojciechem Onyszkiewiczem i Wojciechem Fałkowskim niósł pomoc prześladowanym robotnikom Ursusa. Od 1979 r. jeden z redaktorów podziemnego pisma „Głos”. W latach 1980–1981 działacz NZS; zob. *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–1989*, t. 3, Warszawa 2006.

⁹⁸ „Gromada Włóczęgów” – klub dyskusyjny zorganizowany po wydarzeniach marcowych w 1968 r. m.in. przez Janusza Kijowskiego i jego brata fizyka – Jerzego Kijowskiego, w ramach klubu instruktorskiego działającego przy 1 Warszawskiej Drużynie Harcerskiej im. Romualda Traugutta „Czarna Jedyńka”. Grudniowe spotkanie w 1971 r. przerwała milicja. „Gromada” została zamknięta i wznowiona po półtorarocznej przerwie. Członkowie „Nowej Gromady” dryfowali w stronę opozycji. Po utworzeniu KOR Antoni Macierewicz i Piotr Naimski, byli harcerze 1 WDH, wykorzystali struktury drużyny dla rozwinięcia akcji niesienia pomocy represjonowanym po wydarzeniach Czerwca 1976 r. robotnikom Radomia i Ursusa. Komuniści wyrzucili wówczas z ZHP czołowych instruktorów 1 WDH, uznając ich za wrogów publicznych; zob. J. Żakowski, *Z powodu zmian organizacyjnych...*, „Tygodnik Solidarność” 1981, nr 5.

⁹⁹ bp Ignacy Tokarczuk (1918–2012), biskup rzymskokatolicki, doktor filozofii, biskup diecezjalny przemyski w latach 1966–1993 (w latach 1992–1993 arcybiskup metropolita), w latach

– 164 studentów z Łodzi. Dokument sporządzony w marcu 1977 r. Nadawcami jego byli między innymi Joanna Olszewska¹⁰⁰ i Jacek Bartyzel¹⁰¹, aktywni sympatycy KSS-KOR, ściśle związani ze Zdzisławem Jaskułą¹⁰² i J[ózefem] Śreniowskim¹⁰³, działaczami KSS-KOR.

1991–1992 arcybiskup *ad personam*, od 1993 arcybiskup senior archidiecezji przemyskiej. Kawaler Orderu Orła Białego; zob. *Ignacy Tokarczuk (1918–2012) – sylwetka i publikacje*, http://www.bu.kul.pl/ignacy-tokarczuk-1918-2012-sylwetka-i-publikacje,art_44654.html [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

¹⁰⁰ Joanna Olszewska (ur. 1954) psycholog. Członek zespołu teatru studenckiego „Studio Próba” założonego w 1971 r. przez Pawła Nowickiego, rozwiązanego w 1974 r. decyzją władz SZSP. W 1975 r. zbierała podpisy pod protestem przeciwko zmianom w Konstytucji. W kwietniu 1977 r. podpisała list zbiorowy studentów UŁ z wnioskiem o powołanie komisji poselskiej do zbadania zająć z Czerwca 1976. W 1976 r. brała udział w zbiorce pieniędzy na robotników z Ursusa, a nowe mieszkanie (wówczas Promińskiego 31 m.40) udostępniła na punkt kontaktowy kolportażu, na spotkania (m.in. TKN). W stanie wojennym na prośbę Krzysztofa Tronczyńskiego użyczała jakiś czas mieszkania na działalność poligraficzną bliżej nieokreślonej inicjatywy. Rozpracowywana, represjonowana przez SB; zob. *Joanna Olszewska*, http://www.slownik-niezalezniakultury.pl/lodz/index.php?page=wysyp_1&se-l=O&klucz=4 [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

¹⁰¹ Jacek Bartyzel (ur. 1956), historyk, działacz opozycyjny, polityk. Uczestnik protestów w sprawie zmiany Konstytucji PRL, od 1977 r. uczestnik ROPCiO. W latach 1977–1981 członek redakcji „Bratniaka”, współzałożyciel RMP, w stanie wojennym internowany, 1983–1989 członek redakcji „Polityki Polskiej”, członek Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” (1988–1990); zob. *Jacek Bartyzel*, <http://www.legitymizm.org/bartyzel> [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

¹⁰² Zdzisław Jaskuła (ur. 1951), poeta, pisarz, autor adaptacji i piosenek teatralnych, reżyser, absolwent KUL.

Od 1976 r. związany ze środowiskiem KOR. Pośredniczył w pomocy udzielanej robotnikom i ich rodzinom przez łódzkiego członka KOR Józefa Śreniowskiego, nosząc im pieniądze, ulotki, kierując ich na porady prawne i uświadamiając politycznie (miewał pod opieką 2–3 osoby jednocześnie). Rozpracowywany, represjonowany przez SB; zob. *Zdzisław Jaskuła*, http://www.slownik-niezalezniakultury.pl/lodz/index.php?page=wysyp_1&se-l=J&klucz=14 [dostęp: 6 VIII 2014 r.].

¹⁰³ Józef Śreniowski (ur. 1947), działacz opozycji demokratycznej w PRL, członek KOR, członek-założyciel KSS „KOR”, społecznik. Współorganizator akcji zbierania podpisów pod listem do Sejmu PRL przeciw planowanym zmianom w Konstytucji. W lutym 1976 r. współorganizator (z Mieczysławem Korczakiem, Wiktorem Niedźwiedzkim, Włodzimierzem Gromcem) pomocy finansowej i prawnej dla robotnic Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego Bistona wyrzuconych z pracy za udział w strajku (18 II 1976). W lipcu 1976–1977 inicjator i współorganizator pomocy dla represjonowanych z łódzkich zakładów. 1976–1981 członek KOR, następnie KSS „KOR”, członek redakcji i autor do niezależnego pisma „Robotnik”, autor do „Biuletynu Informacyjnego” KOR/KSS „KOR” i „Głosu”; obserwator procesów politycznych i rozpraw przed sądami pracy; uczestnik akcji informacyjnych (w tym malowania na murach) w obronie represjonowanych działaczy opozycyjnych i robotniczych (m.in. w Tarnobrzegu, Sandomierzu, Grudziądzu, Karsznicach – w obronie Edmunda Zadrożyńskiego, Jana Kozłowskiego i Tadeusza Kołany); organizator działalności wydawniczej w Łodzi. 1977–1978 współzałożyciel niezależnego pisma „Kronika Łódzka”, organizator dodruków „Robotnika”, hurtowego kolportażu w Łodzi, dostaw „Robotnika”

Na przełomie 1976 r. oraz w pierwszej połowie 1977 r. organa MO przeprowadziły zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi przeszukania w mieszkaniach osób czynnie zaangażowanych w działalność antysocjalistyczną, które kolportowały nielegalnie drukowane pisma oraz rozwiązujące nielegalne zgromadzenia. Działania te były przedmiotem ostrych ataków zarówno na płaszczyźnie krajowej, jak i zagranicznej. Podawane fakty i ich komentarze były niezgodne ze stanem faktycznym.

Ewidentnymi tego przykładami są:

- przeszukanie w mieszkaniu Sergiusza Kowalskiego, aktywnego działacza SKS Uniwersytetu Warszawskiego, przeprowadzone w dniu 27 V 1977 r., w trakcie którego zakwestionowano materiały KOR;
- przeszukanie w mieszkaniu Ludwika Dorna, również aktywnego działacza SKS i współpracownika KOR, dokonane w dniu 28 V 1977 r., w trakcie którego zakwestionowano liczne materiały KOR;
- zatrzymanie w dniu 8.10.1976 r. A[ndrzeja] Zdziarskiego¹⁰⁴ – współpracownika KOR, w trakcie którego zakwestionowano Apel KOR i „Komunikat” nr 1 KOR.

„Komunikat” KOR nr 2 podał, że A[ndrzej] Zdziarski został „porwany” późnym wieczorem z ulicy Hożej i wywieziony do lasu za Radzymin, gdzie odebrano mu różne dokumenty, a następnie pozostawiono go w lesie. W trakcie podróży grożono mu „likwidacją fizyczną”;

- rozwiązanie nielegalnego zebrania w dniu 12.11.1976 r. w mieszkaniu Pawła Bąkowskiego. Uczestniczyły w nim 22 osoby z tzw. Gromady Włóczęgów, w tym Wojciech Onyszkiewicz, Sergiusz Kowalski, Stefan Kawalec¹⁰⁵, Paweł

do Radomia, Gdańska, Nowej Huty i na Śląsk. Działacz NSZZ „Solidarność”, internowany w stanie wojennym. Rozpracowywany przez SB, poddany brutalnym represjom; zob. W. Maciejewski, *Józef Śreniowski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=JC3%B3zef_%C5%9Areniowski [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

¹⁰⁴ Andrzej Zdziarski (ur. 1954), astronom, działacz opozycyjny. Współpracownik KOR, wielokrotnie represjonowany (m.in. porwany i pobity); zob. *Andrzej Antoni Zdziarski*, <http://edu.gazeta.pl/edu/h/Andrzej+Zdziarski> [dostęp: 8 VIII 2014 r.].

¹⁰⁵ Stefan Kawalec (ur. 1953), matematyk, polityk, w latach 1991–1994 wiceminister finansów. Działacz opozycji demokratycznej w PRL, rozpracowywany przez SB. Od 1976 r. współpracownik KOR, następnie KSS „KOR”, organizator pomocy dla robotników Ursusa i Radomia. W 1977 r. współzałożyciel warszawskiego SKS. Współpracownik pism „Robotnik” i „Głos”. Działacz „Solidarności”, w stanie wojennym internowany w Ośrodku Odosobnienia w Warszawie-Białoleczę; zob. *Stefan Kawalec*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Stefan_Kawalec [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

Bąkowski¹⁰⁶, Małgorzata Łukasiewicz¹⁰⁷ i Urszula Doroszevska¹⁰⁸ – osoby ściśle powiązane z Jackiem Kuroniem i A[damem] Michnikiem¹⁰⁹ biorące udział w działaniach prowadzonych przez KSS „KOR”.

W trakcie rozwiązywania zebrania ujawniono znaczną ilość materiałów KOR. „Gromada Włóczęgów” była nieformalną grupą 1. Drużyny ZHP Warszawa–Mokotów przy LO im T. Reytana. Należeli do niej, oprócz wyż. wym., Piotr Naimski¹¹⁰, działacz KSS „KOR” i Marcin Gugulski, syn Ireneusza Gugulskiego,

¹⁰⁶ Paweł Bąkowski (ur. 1947), fizyk, działacz opozycji demokratycznej w PRL, represjonowany przez władze. absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, kier. Fizyka. W marcu 1968 r. aresztowany, osadzony w AŚ Warszawa–Mokotów za współorganizację strajku na UW (w sierpniu 1968 r. zwolniony, skazany na karę grzywny). W latach 1976–1981 współpracownik KOR, następnie KSS „KOR” (udostępniał mieszkanie na spotkania), zaangażowany w działalność wydawnictwa NOWa (od lutego do sierpnia 1982 r. współkierował oficyną); współorganizator spotkań opozycjonistów. Uczestnik prowadzonego przez KOR dochodzenia ws. śmierci Stanisława Pyjasa, współorganizator manifestacji żałobnej, uczestnik spotkania założycielskiego SKS w Krakowie. Działacz „Solidarności”, w stanie wojennym w ukryciu. Od 1983 r. na emigracji; zob. A.G. Kister, *Paweł Bąkowski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Pawe%C5%82_B%C4%85kowski [dostęp: 20 VIII 2014 r.]

¹⁰⁷ Małgorzata Łukasiewicz (ur. 1948), germanistka, tłumaczka. Działaczka opozycji demokratycznej w PRL, rozpracowywana i represjonowana przez władze. Od 1976 r. współpracowniczka KOR/KSS „KOR”, współorganizatorka zbiórek pieniędzy na rzecz represjonowanych, pomocy prawnej (kontakty z adwokatami), obserwatorka rozpraw sądowych, sygnatariuszka listów protestacyjnych m.in. w sprawie wydarzeń w Radomiu i pobić. Od 1978 r. współorganizatorka działalności TKN. 1976–1989 aktywna uczestniczka niezależnego ruchu wydawniczego. Działaczka „Solidarności”; zob. B. Losson, *Małgorzata Łukasiewicz*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Ma%C5%82gorzata_%C5%81ukasiewicz [dostęp: 20 VIII 2014 r.]

¹⁰⁸ Urszula Doroszevska (ur. 1954), socjolog, działaczka opozycji demokratycznej od lat 70., rozpracowywana przez SB. W latach 1977–1980 współpracownik KSS „KOR”, redaktor „Głosu”. Od 1978 r. członek warszawskiego SKS. Publikowała pod pseudonimami m.in. B.L., B. Lanckorońska, Ciotka Aniela, Dorota Ural, Grzegorz Gracjan, Hieronim Rogowski, Sasza; zob. A.G. Kister, *Urszula Doroszevska*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Urszula_Doroszevska [dostęp: 20 VIII 2014 r.]

¹⁰⁹ Adam Michnik (ur. 1946), publicysta, eseista, pisarz, historyk i działacz polityczny, reprezentant tzw. lewicy laickiej. Działacz opozycji demokratycznej w PRL (członek KOR) i „Solidarności”, represjonowany przez władze. Od 1989 r. redaktor naczelny „Gazety Wyborczej”.

¹¹⁰ Piotr Naimski (ur. 1951), polityk, biochemik, nauczyciel akademicki, publicysta, poseł na Sejm VII kadencji, szef UOP w rządzie Jana Olszewskiego. Działacz opozycji w okresie PRL. Od 1965 r. w 1. WDH, tzw. Czarnej Jedyńce. W marcu 1968 r. uczestnik wieców studenckich. W 1976 r. współzałożyciel KOR, następnie KSS „KOR”. 23 IX 1976 r. współredaktor Apelu do społeczeństwa i władz PRL. Skarbnik KOR (z Janem Józefem Lipskim). Od października 1977 r. członek Rady Funduszu Samoobrony Społecznej. W latach 70. wielokrotnie zatrzymywany i przesłuchiwany, karany przez kolegia ds. wykroczeń. W maju 1977 r. aresztowany, w lipcu 1977 r. zwolniony na mocy amnestii. Od sierpnia 1977 r. członek redakcji pisma „Głos”. W latach 1981–1984 pracownik naukowy w New York University Medical School. Współzałożyciel Komitetu Poparcia Solidarności w Nowym Jorku; zob. *Piotr Naim-*

nauczyciela tego liceum, który był inspiratorem w tej szkole petycji „Do przedstawicieli świata kultury i nauki – posłów na Sejm PRL...”

- Rozwiązanie nielegalnego zgromadzenia, które miało miejsce w dniu 15 XI 1976 r. w mieszkaniu Grażyny Jaglarskiej¹¹¹, studentki IV roku UW, aktywnej współpracownicy KOR, ściśle związanej z Jackiem Kuroniem i A[damem] Michnikiem, organizatorki akcji „Apel o zbieranie datków na robotników” w Instytucie Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji UW, w dniu 13.10.1976 r., sygnatariuszki petycji 30 studentów UW pt. „Do Sejmu PRL – na ręce Marszałka Obywatela St. Gucwy”, w której domagano się powołania „nadzwyczajnej Komisji Sejmowej dla zbadania zasadności działań organów porządkowych” ze stycznia 1977 r. i podobnej petycji 729 studentów UW z marca 1977 r. przekazanej w dniu 9 III 1977 r. do Kancelarii Sejmu PRL.

W rozwiązanym zebraniu uczestniczyli między innymi: A. Macierewicz, S. Kawalec, L. Dorn, Paweł Barański¹¹², Bronisław Komorowski¹¹³, Jan Ajzner¹¹⁴. W trakcie rozwiązywania zebrania ujawniono liczne materiały KOR oraz opracowanie J. Kuronia pt.: „Myśli o programie działania”.

Komunikat nr 5 KOR podał informację, że MO wtargnęło na zebranie towarzyskie, w którym uczestniczyli studenci UW, niektórych z nich zatrzymano i wywieziono do Otwocka, gdzie próbowano [ich] przesłuchać.

W okresie od września 1976 r. do chwili obecnej KSS „KOR” wydał 15 „Komunikatów”, w których najwięcej miejsca poświęcił sprawom naruszenia zasad praworządności przez organa MO i SB.

Z reguły stałymi rubrykami Komunikatu są:

- represje w związku z akcją pomocy robotnikom,
- represje za udział w jawnych procesach sądowych,
- dane o represjach poza Radomiem i Ursusem,

ski, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Piotr_Naimski [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

¹¹¹ Grażyna Jaglarska – brak bliższych danych osobowych.

¹¹² Paweł Barański (ur. 1957), działacz opozycyjny, zwolennik KOR, rozpracowywany przez SB. Od września 1980 r. w „Solidarności”. W stanie wojennym internowany w Ośrodku Odosobnienia w Strzebielinku. Od 1982 r. kolporter wydawnictw podziemnych; zob. R. Marciniak, *Paweł Barański*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Pawe%C5%82_Bara%C5%84ski [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

¹¹³ Bronisław Komorowski (ur. 1952), obecnie prezydent RP, historyk, polityk, działacz opozycji demokratycznej w PRL. Od 1977 r. uczestnik ROPCiO. Działacz „Solidarności”.

¹¹⁴ Jan Ajzner (ur. 1954), socjolog, działacz opozycyjny. Współpracownik KOR, współtwórca warszawskiego SKS, 1977–1979 redaktor „Indeksu”, w stanie wojennym internowany, od 1982 r. na emigracji w Kanadzie; zob. *Kryptonim „wasale”. Służba Bezpieczeństwa wobec Studenckich Komitetów Solidarności 1977–1980*, Wybór, wstęp i opracowanie Ł. Kamiński i G. Waligóra, Warszawa 2014, s. 38.

- wypadki śmiertelne,
- lista osób szczególnie aktywnych w stosowaniu represji przeciwko robotnikom,
- ze spraw Biura Interwencyjnego („Komunikat” nr 15).

Prowadzona kampania przeciwko MO i SB nie ustała po Dekrecie Rady Państwa z dnia 19 VII 1977 r. o amnestii¹¹⁵. „Komunikat” KSS „KOR” nr 15 poruszył sprawę J[ana] Brożyny, wiadomo, że jest to ewidentnie sprawa kryminalna.

Wykorzystują ponadto przypadki niemające związku z celowym działaniem, np. sprawa kpr. Kwaśnego¹¹⁶, odpowiadającego przed sądem za nieumyślne spowodowanie śmierci, czy też sprawy P[awła] Świstaka¹¹⁷ z Zakopanego, St[anisława] Karpika¹¹⁸ z Opola Starego, Jerzego Grzebielucha¹¹⁹ z Katowic.

¹¹⁵ Dz. U. 1977, nr 24, poz. 102, Dekret z dnia 19 lipca 1977 r. o amnestii.

¹¹⁶ Najprawdopodobniej [Józefa] Kwaśnego, brak bliższych danych osobowych.

¹¹⁷ Paweł Świstak, żołnierz AK, działacz opozycji demokratycznej. W 1973 r. postawił w swoim prywatnym ogrodzie w Zakopanem pomnik gen. Władysława Sikorskiego. Kilka dni później został aresztowany przez służby bezpieczeństwa PRL, pomnik zniknął, dom został skonfiskowany. Pomnik odnaleziono w 1981 r. w bazie PKS w Krakowie; uroczyste odsłonięto go we wrześniu 1990 r.; zob. *Archiwum opozycji. Kolekcja środowisk Jacka Kuronia: walterowcy, komandosi, korowcy, solidarnościowcy*, Ośrodek KARTA, Kraków 2009, s. 25.

¹¹⁸ Stanisław Karpik (ur. 1939), działacz opozycji demokratycznej w PRL, wielokrotnie represjonowany przez władze. W 1966 r. uczestnik obchodów milenijnych w Gnieźnie, Poznaniu, Częstochowie i Warszawie; nagrywał audycje i Msze św. nadawane przez Radio Wolna Europa, które następnie kolportował; wykonawca i kolporter ulotek przypominających o zbrodni katyńskiej. 24 VI 1966 r. aresztowany, przetrzymywany w AŚ Warszawa–Mokotów, poddany brutalnemu śledztwu, następnie do 1969 r. umieszczony w Szpitalu Psychiatrycznym w Pruszkowie k. Warszawy, gdzie poddawano go punkcjom kręgosłupa i zamykano w izolatkach; w następnych latach rewizje w domu, podczas których był bity, następnie ponownie umieszczony w Szpitalu Psychiatrycznym w Pruszkowie, skąd uciekł. 1970–1989 uczestnik Duszpasterstwa Akademickiego przy kościele św. Anny w Warszawie. W 1973 r. wybudował na terenie swojego gospodarstwa kaplicę bł. Maksymiliana Kolbego, ufundowaną przez więźniów Auschwitz i Ravensbrück mieszkających za granicą. Zniszczyli ją funkcjonariusze MO, za nielegalną budowę skazany przez kolegium ds. wykroczeń na 50 dni aresztu, w ukryciu do amnestii w 1974 roku. W 1976 r. wybudował nową kaplicę we własnym domu, 8 IV 1977 r. funkcjonariusze MO zdemolowali ją wraz z domem; szantażowany przez SB (m.in. grożono mu ponownym umieszczeniem go w szpitalu psychiatrycznym). Od 1976 r. współpracownik KOR, następnie KSS „KOR”. W latach 1978–1981 współpracownik ROPCiO, kolporter prasy niezależnej, 1979–1980 redaktor i kolporter „Płacówki”; organizator RMP w woj. siedleckim, w maju 1980 r. ponownie umieszczony na tydzień w Szpitalu Psychiatrycznym w Łukowie, co uniemożliwiło ogólnopolski zjazd RMP zaplanowany na 8 V 1980 r. w Starym Opolu; zob. K. Biernacki, *Stanisław Karpik*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Stanis%C5%82aw_Karpik [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

¹¹⁹ Jerzy Grzebieluch (ur. 1931), działacz opozycyjny w PRL. W 1977 r. nawiązał kontakt z KSS „KOR”. W latach 1978–1981 uczestnik niezależnego ruchu wydawniczego, kolporter książek i prasy, m.in. „Lasku Katyńskiego”, „Kultury”, „Zeszytów Towarzystwa Kursów Naukowych”, „Poglądów”, „Pulsu”, „Zapisu”, „Krytyki”, „Naszej Drogi”, „Międzynarodowych Pakietów Praw Człowieka”, oraz ulotek, znaczków, kart świątecznych, cegiełek itp.; rozprowadzał

Nie cofnięto się również przez inkryminowaniem organom „odpowiedzialności zbiorowej”. 30 listopada br. milicja zatrzymała synów K[azimierza] Świtonia¹²⁰ – członka ROPCiO, pod zarzutem kradzieży.

W tej sprawie ROPCiO wydał oświadczenie oraz L. Moczulski przesłał do tow. E[dwarda] Gierka¹²¹ telegram, w którym zarzuca organom ścigania wykorzystywanie procedury karnej w celach politycznych oraz zastosowanie represji w stosunku do rodziny członka ROPCiO.

W dniu 22 listopada 1977 r. w mieszkaniu literata Marka Nowakowskiego¹²² odbyło się spotkanie, w którym uczestniczyli J[acek] Kuroń, Zb[igniew]

niezależne publikacje wśród robotników zakładów pracy Zawiercia, Śląska i Zagłębia. Współpracownik Kazimierza Świtonia, Władysława Suleckiego i innych. Członek kolegium redakcyjnego pisma Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej. Członek Komitetu Założycielskiego NSZZ Rolników, zob. H. Żwirski, *Jerzy Grzebieluch*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Jerzy_Grzebieluch [dostęp: 24 XI 2010 r.].

¹²⁰ Kazimierz Światoń (1931–2014), elektromonter, związkowiec, poseł na Sejm I kadencji, działacz opozycyjny w PRL. W 1976 i 1977 r. wystosował listy protestacyjne do Przewodniczącego Rady Państwa oraz Marszałka Sejmu PRL. W maju 1977 r. uczestnik głódówki protestacyjnej zorganizowanej przez KOR w kościele św. Marcina w Warszawie przeciw represjom wobec robotników Radomia i Ursusa. W 1977 r. założył w swoim mieszkaniu Punkt Konsultacyjno-Informacyjny ROPCiO. W 1978 r. założył w Katowicach pierwszy w Polsce Komitet Pracowniczy, następnie Założycielski WZZ. Wielokrotnie zatrzymywany na 48 godz., skazany na kilkutygodniowy areszt za posiadanie bez zezwolenia sportowej broni pneumatycznej. W 1978 r. zatrzymany, następnie aresztowany i oskarżony o pobicie 4 funkcjonariuszy MO, 2 III 1979 r. wyrokiem Sądu Rejonowego w Katowicach skazany na rok więzienia, w 1979 r. warunkowo zwolniony. Działacz „Solidarności”; zob. J. Neja, *Kazimierz Światoń*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Kazimierz_%C5%9Awito%C5%84 [dostęp: 24 VIII 2014 r.].

¹²¹ Edward Gierek (1913–2001), polityk, działacz komunistyczny, w latach 1970–1980 I sekretarz KC PZPR, poseł na Sejm PRL I, II, III, IV, V, VI, VII i VIII kadencji. Członek Rady Państwa.

¹²² Marek Nowakowski (1935–2014), pisarz, publicysta i scenarzysta. W 1974 r. sygnatariusz Listu 15 domagającego się zapewnienia Polakom w ZSRR dostępu do polskiej kultury i nauki, w 1976 r. – Listu 101 do Sejmu PRL przeciwko planowanym zmianom w Konstytucji. W 1977 r. współzałożyciel i redaktor niezależnego pisma „Zapis”. Gościł w opozycyjnym salonie Anny i Tadeusza Walendowskich. W 1981 r. członek Komisji ds. Współpracy z „Solidarnością” przy ZG ZLP; zob. A.G. Kister, B. Kalicki, *Marek Nowakowski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Marek_Nowakowski [dostęp: 24 VIII 2014 r.].

Romaszewski¹²³ oraz Jolanta Nowakowska-Zabarnik¹²⁴ – adwokat. Celem tego spotkania było dokonanie oceny prawnej problemów podnoszonych przez KSS „KOR”. Wiele miejsca poświęcono prawnym aspektom prowadzenia działań propagandowych przeciwko organom ścigania.

Ustalono, że w tych kwestiach z Jolantą Nowakowską-Zabarnik będzie konsultował się Z. Romaszewski.

Podczas spotkania J[acek] Kuroń, komentując omawiane sprawy, stwierdził, że jego „interesuje sprawa hałasu i z tego punktu widzenia nieważne jest, czy wyrok jest prawomocny czy nie, tylko czy materiał jest wystarczająco mocny, żeby hałasować”.

Zapowiedział, że w najbliższym czasie zajmie się energiczniej „sprawami morderstw popełnionych przez milicję”.

O realizacji tej zapowiedzi świadczą niżej podane fakty:

W dniu 30 listopada br. KSS „KOR” wydał oświadczenie w sprawie „bezsadnych represji” stosowanych przez MO i SB wobec działaczy SKS w Krakowie oraz oświadczenie krakowskiego SKS z dnia 21 XI br.¹²⁵. W tym samym dniu Grażyna Kuroń¹²⁶ przekazała telefonicznie pełne teksty oświadczeń Aleksandro-

¹²³ Zbigniew Romaszewski (1940–2014), działacz opozycji w okresie PRL, doktor fizyki, senator (1989–2011). Od 1976 r. współpracownik KOR, organizator zbiórek pieniędzy dla represjonowanych robotników Radomia i Ursusa, organizator wyjazdów do Radomia; inicjator kierowanych do prokuratury skarg na pobicia i nieludzkie traktowanie uczestników protestu radomskiego Czerwca. W 1977 r. sygnatariusz Deklaracji Ruchu Demokratycznego. Członek KSS „KOR”, kierownik (z żoną) Biura Interwencyjnego KOR, następnie KSS „KOR” dokumentującego przypadki łamania praw człowieka. Od 1977 r. stały współpracownik niezależnego miesięcznika „Głos”. W 1980 r. członek (z Ludwikiem Cohnem, Edwardem Lipińskim, Anielą Steinsbergową) Komisji Helsińskiej KSS „KOR”. We IX 1980 r. główny redaktor dokumentu „Raport Madrycki. O przestrzeganiu praw człowieka i obywatela w Polsce”. Wielokrotnie zatrzymywany na 48 godz., poddawany rewizjom. W VIII 1980 r. aresztowany, zwolniony na mocy Porozumień Sierpniowych. Od września 1980 r. w „Solidarności”; zob. M. Łątkowska, A. Borowski, *Zbigniew Romaszewski*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Zbigniew_Romaszewski [dostęp: 24 VIII 2014 r.].

¹²⁴ Powinno być: Jolanta Zabarnik–Nowakowska (ur. 1936), adwokat, w latach 80. obrońca w procesach politycznych; zob. *Kalendarium lipiec 1984*, <http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=TL-1984/07> [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

¹²⁵ Oświadczenie w związku z ponowieniem represji policyjnych wobec opozycji demokratycznej w Polsce; zob. <http://www.kor.org.pl/index.php?page=dokumenty&sel=1976> [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

¹²⁶ Grażyna Kuroń, ps. Gaja (1940–1982), psycholog, działaczka opozycyjna, żona Jacka Kuronia. W 1964 r. zwolniona z pracy. Gdy w 1965 r. Jacek Kuroń i Karol Modzelewski zostali skazani za „List otwarty do członków PZPR”, Grażyna Kuroń podtrzymywała kontakty z uczestnikami założonego przez nich klubu dyskusyjnego na Uniwersytecie Warszawskim. W marcu 1968 organizowała wysyłanie pieniędzy i paczek więźniom z różnych ośrodków akademickich. Współpracowniczka KOR i KSS „KOR”, sygnatariuszka listów protestacyjnych.

wi Smolarowi¹²⁷. Teksty te otrzymali również korespondenci AP – Jerzy Brodzki i DPA – Renata Marsch-Potocka. RWE podała teksty w dniu 3 i 4 grudnia br.

W dniu 5 XII 1977 A[niela] Steinsbergerowa¹²⁸, J[ózef] Rybicki¹²⁹, J[acek] Kuroń, A[dam] Michnik, A[nna] Kowalska¹³⁰ uzgodnili tekst listu do Prokuratora Generalnego PRL w sprawie „nawrotu bezprawnych represji policyjnych wymierzonych przeciwko ludziom występującym w obronie praw człowieka”¹³¹.

nich, 15 XII 1981 r. internowana w ośrodkach w Gołdapi i Darłównu. Zwolniona przez władze stanu wojennego w czerwcu 1982 r. ze względów zdrowotnych; zob. *Kryptonim „Wasale”*, s. 388.

¹²⁷ Aleksander Smolar (ur. 1940), publicysta, politolog. Zaangażowany w grupie „komandosów”, uczestnik wydarzeń Marca, aresztowany, 1971–1989 na emigracji, od 1973 r. kierował pismem i wydawnictwem „Aneks”, 1976–1980 rzecznik KOR i KSS „KOR” za granicą. W latach 1971–1989 na emigracji politycznej we Włoszech, w Wielkiej Brytanii, Francji; zob. B. Losson, *Aleksander Smolar*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Aleksander_Smolar [dostęp: 19 VIII 2014 r.].

¹²⁸ Aniela Steinsbergowa (1896–1988), adwokat, działaczka socjalistyczna i opozycyjna. Podczas II wojny światowej w PPS-WRN i Radzie Pomocy Żydom „Żegota”, członek Klubu Krzywego Koła, od 1959 r. obrońca w procesach politycznych, uczestniczka protestów przeciwko zmianie konstytucji PRL, członkini KOR i KSS „KOR”. Obserwatorka jednego z procesów radomskich po wydarzeniach Czerwca 1976. W V 1977 r. współautorka (z Antonim Pajdakiem, Ludwikiem Cohnem i Andrzejem Szczypiorskim) wystąpienia do przewodniczącego Międzynarodówki Socjalistycznej Willy’ego Brandta w obronie aresztowanych działaczy i współpracowników KOR; w latach 1977–1980 odpowiedzialna za sprawy prawne w niezależnym piśmie KOR/KSS „KOR” „Komunikat” i porady w Biurze Interwencyjnym KOR, następnie KSS „KOR”. 18 IX 1977 r. sygnatariuszka Deklaracji Ruchu Demokratycznego. W 1978 r. współautorka (z Adamem Szczypiorskim) Listu do Rady Państwa z protestem przeciwko napadom bojówek SB na uczestników wykładów TKN; zob. K. Biernacki, *Aniela Steinsbergowa*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Aniela_Steinsbergowa [dostęp: 24 VIII 2014 r.].

¹²⁹ Józef Rybicki (1901–1986), nauczyciel, konspirator, działacz opozycji. Uczestnik wojny 1920 r., w czasie II wojny światowej w AK, członek Zrzeszenia WiN, w latach 1947–1954 więziony, uczestnik protestów przeciwko zmianie Konstytucji PRL, współzałożyciel KOR i KSS „KOR”. W 1977 r. – członek Komisji Redakcyjnej KOR, 1977–1978 Rady Funduszu Samoobrony Społecznej. Współtwórca PPN. 18 IX 1977 r. sygnatariusz Deklaracji Ruchu Demokratycznego; zob. W. Domagalski, *Józef Rybicki*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=J%C3%B3zef_Rybicki [dostęp: 19 VIII 2014 r.].

¹³⁰ Anna (Anka) Kowalska (1932–2008), pisarka, działaczka opozycji. Członek KOR i KSS „KOR”, w 1978 r. członek redakcji „Biuletynu Informacyjnego”. Od IX 1980 r. w „Solidarności”. Współautorka Raportu o przestrzeganiu praw człowieka i obywatela w PRL, w stanie wojennym internowana w Ośrodku Odosobnienia w Warszawie–Olszynie Grochowskiej, Jaworzu, Gołdapi i Darłównu; zob. *Anna Kowalska*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Anna_Kowalska [dostęp: 19 VIII 2014 r.].

¹³¹ Pismo do Prokuratora Generalnego PRL w sprawie nawrotu bezprawnych represji policyjnych wobec ludzi broniących praw człowieka z dn. 6 XII 1977 r.; zob. <http://www.kor.org.pl/index.php?page=dokumenty&sel=1976> [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

Pełny tekst tego listu J[acek] Kuroń przekazał telefonicznie A[leksandrowi] Smolarowi znajdującemu się w Paryżu.

Ponadto w trakcie spotkania omówiono między innymi następujące sprawy:

- zabójstwa Władysława Kwieka z Tarnowa¹³²,
- pisma złożonego przez R[omana] Wojciechowskiego¹³³ do Prokuratury o pobicie przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa,
- przeszukania mieszkania K[azimierza] Świtonia,
- braci Czyżunów¹³⁴,
- Władysława Suleckiego.

Inspektor Wydziału IX Departamentu III MSW¹³⁵
(mjr R[yszard] Wiązowski)¹³⁶

¹³² Kazimierz Kwiek (1949–1976), rolnik, w 1976 r. zabity na posterunku MO w Zakliczynie.

¹³³ Roman Wojciechowski, ps. Romaszko (1935–2013), działacz opozycji demokratycznej w PRL. Drukarz Niezależnej Oficyny Wydawniczej NOWa, współpracownik KOR, uczestnik pomocy robotnikom Ursusa i Radomia po 1976 roku. Wielokrotnie zatrzymywany, pobity przez „nieznanych sprawców”, aresztowany po raz ostatni w stanie wojennym, gdy otrzymał wyrok 3 lat więzienia; zob. <http://www.sws.org.pl/index.php/component/content/article/307-z-aobnej-karty> [dostęp: 19 VIII 2014 r.].

¹³⁴ Chodzi o Andrzeja i Marka Czyżunów skazanych za rzekome pobicie milicjantów w 1976 roku. W ich obronie występowało środowisko KOR, zob. http://ipn.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0008/55781/1-15834.pdf [dostęp: 20 VIII 2014 r.].

¹³⁵ Departament III MSW zajmował się zwalczaniem działalności opozycyjnej – przeciwdziałał dywersji ideologicznej. Prowadził stałą kontrolę środowisk politycznych, ekonomicznych i naukowych. Przeciwdziałał powstawaniu „wrogiej” dla państwa działalności. Inwigilował osoby aktywne gospodarczo, monitorował handel, wymianę naukowo-techniczną. Kontrolował uczelnie wyższe – zarówno kadre naukową, jak i studentów. W skład Departamentu wchodziły wyspecjalizowane wydziały. W listopadzie 1977 r. powołano Wydział IX, który miał nadzorować działania przeciwko tzw. nowej opozycji. Zob. P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa*, s. 57– 61.

¹³⁶ Ryszard Wiązowski (ur. 1939), funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa. W SB od roku 1962. Od roku 1973 w Departamencie III MSW, w latach 1977–1982 inspektor Wydziału IX Departamentu III MSW, zob. *Kryptonim „Gracze”*, s. 82.